

på sina armar, då de varit regerande. De äro dels wirtade, dels af forg.

Flerer sorter båggar och fogar, med sina pilar.

1 st. scepter, som Fursten af Siebenbürgen fördrat K. Gustaf Adolph. Diverse sorter scepter, puschaner och schectaner.

1 st. horn af elphenben med guldbeslag.

1 st. så kalladt forbråde, med silfverkastlar.

4 st. för hejdukarna, att dermed lyfta kongl. personer i wagnen, den tid, då ännu intet steg gafs på täckwagnarne.

1 st. modell af jern till en hand, hwarefter Szwed. Hof-stallmästaren Gynterfeldt lärt gbra sig silfwerhänder, sedan han, d. 9 Juli 1702, wid Elisow, genom en canonfula förlo-rade bägge händerna och nödgades sedan, till sin ödd, år 1738, hjälpa sig fram med silfwerhänder.

1 st. häshud, uppdragen på trä, hwilken är huden af den häst, hwarpå K. Gustaf Adolph red, då han föll wid Lützen. På denna hud ligger nu ock samma sadel och pistoler, som Konungen då nyttjat *).

1 st. hud, uppsloppad med dref och blå, efter den häst, på hwilken K. Gustaf III ridit i Tyska kriget 1789 och 1790.

2 st. kröningsstolar, nyttjade 1751 och 1772. Caroussellsadlarna, nyttjade på Adolph Fredriks torg 1777, och på Drottningholm, 1778.

K. Carl XI:s wärja, som han brukat i alla Skånska bataillerna, med silfwerfäste.

Öffor äro till ett stort antal, både Franska, Italienska och Swenska, äfwen så pistoler, hwaribland K. Gustaf Adolphs och K. Carl Gustafs kröningspistoler äro med guld och diamanter infattade.

Då lifrustkammaren war på kongl. slottet, förwarades der K. Gustaf Adolphs blodiga bandager, i en egen coffert; K. Gustaf III:s drabant-uniform, nyttjad wid revolutionen d. 19 Aug. 1772; åtskilliga Konungars och Drottningars kröningskläder, med flera statskrocker för pager och hofbetjeningen. Rustningspersedlar förwarades förut på Gamla Arsenalen och hörde icke till Kongl. Klädskammaren.

På de, i fordna arsenalen, förwarade förnämliga saker

*) Man har funnit antecknad i en beskrifning öfwer stora arsenalen i Wien, att derstädes skall förwaras K. Gustaf Adolphs genomslungna eller genomskjutna kyller, då han, i bataillen wid Lützen, 1632, slöt sina dagar. *Descrip. de la Ville de Vienne*, 1779. Wien, 8:o, p. 70.

finnes en beskrifning intagen i Sw. Fataburen, 4:de bryn. Stockh. 1768, 8:o, p. 14.

Man bör icke med lifsnidhet förbigå att här nämna, det den namnkunnige Miksarchitekten, Gr. Nicod. Tesin, af egen drift, författat och till K. Carl XII *)), under hans mest lysande, segerfälla krigsoperationer, affändt makalösa dessein till en ny arsenals inrättning, å det stället, der den fordna arsenalen, sedermera den nu afbrända Dramatiska Theatern, är belägen: Kystande Tesin dermed icke mindre, än att, å det stället, få uppfördt segertecknens herrlige palats, helgadt åt oddbligheten, lifasom ett dygdens och årans tempel, till såderneslandets heder och dess Konungars ewiga beröm; men den ofantliga kostnad, som erfordras till en så stort tillämnad, förwånande byggnad, lär i för tid wisa omöjligheten att verkställa detta Tesins wäldenta förslag, som snarare lærer glömmas, än hans eget minne.

4. §.

Kongl. arsenalen war först på kongl. flottet, flyttades sedan derifrån till Drott. Christinas lusthus (nu mera Gen. LandtmåteriContoret), wid den i sednare tider raserade Kungsträdgården, och derefter, enligt Kgl. Br. d. 14 Juli 1691, till De la Gardieska huset, sedan det till arsenal blifwit förändradt och inreddt; men det så kallade ödet wille en gång i framtiden bryna tillfälle till detta hus' förbådelse, då, år 1793, blef beslutadt, att det skulle förwandlas till en dramatisk theater, och huset, med allt dyrbart inwrede, afbrann genom wäld d. 24 Nov. 1825.

Alla trophéer och en del till arsenalen hörande saker flyttades, 1793, till Fredrikshof. Det öfriga fördes, år 1796, till ett af kronans magasin på Skeppsholmen; och blef dy medelst början gjord till arsenalens uppbyggning, hwilken och nu mera, till heshwa namnet, är förswunnen.

Sedan så tillräcklig dansning warit öfward i Kungsträdgårdens fordna orangerie, att det kunde öfwerlemmas till allwarfammare föremål, blef denna danssal förwandlad till arsenal, eller förwaringstrum för alla de dyrbara seger-tecken, som på ett talande sätt bewara minnet af Sweriges mest årorika tidwarf. De blefwo, med många andra

*) Wenåget meddeladt af Gouverneuren m. m. Gr. Miks Cronstedt.

märkvärdiga saker, som förut förvarades på Fredrikshof, med all högtidlighet, år 1802, flyttade till orangeribuset. Slutligen blefvo de förnämsta trophéerna. d. 6 Mars 1817, från detta för dem opassande ställe, till Kongl. Middarholmskyrkan flyttade, bestående af fanor, standarder, flaggor och wimplar, som uppsattes dels i grafchoren, dels i Helsinga kyrkan, på dertill gjorda consoler. År 1823 flyttades större delen af de öfriga sakerna, såsom rustningar, swård, gamla Swenska fanor m. m., till Ulrikedal, der de på ett smakfullt sätt äro uppställda i den så kallade Confidencen.

En del, såsom flere afslidna Konungars kläder m. m., flyttades till Klädkammaren på kongl. slottet; men dermed blef ock arsenalen upplöst, och alla de märkvärdigheter, som man förut fick åskåda på en gång och i ett wäl arrangeradt helt, måste nu uppsökas på ferskilda, från hwarandra widt afstilda, ställen.

Ganska få allmänna inrättningar i riket hafwa varit underkastade så mycken ombylighet och fördelning på flera håll, som den kongl. arsenalen, hwilken dock tyckes hafwa bordt bibehållas på ett en gång utwäldt ställe, med en helig orubblighet, till de stora hjeltars åra och oafbrutna minne, som, med sitt blod, ej allenast förswarat, utan jemwäl utwidgat fäderneslandet, der efterwerldens wälsignelser ännu troget bewara deras dyrbara stoft.

8 Capitlet.

Om några märkeligare Palatser, Hus och allmänna Inrättningar på Norrmalm.

1. §.

Hennes Kongl. Höghet Princeßan Sophia Albertinas palats, der fordom grefliga Torstensonska huset stått wid Norrmalmus eller nu warande Gustaf Adolphs Tor, under No 7, i quarteret Lejonet, imellan Freds- och Strömgatorna beläget. Huset hade ännu på 1750:talet sitt gammaldags utseende och sitt höga kopparkä, såsom det i Grefwe Dahlbergs Sweciae-werk, tab. 40, finnes aftaget.

Detta Torstensonska hus, som, enligt Kongl. Brefwet till StatsContoret af d. 20 Maj 1696, för sterbhus-gravationer

hemfallit till kronan, blef då anordnad till boställe för Sverre och UnderStåthållaren, samt till rum för Slottscancelliet. Huru huset sedan kommit ifrån kronan, är obekant; men säkert är, att det genom arf sedermera kommit till R. M. det Grefwe Thure Welle, och att hans arfwingar sålt det 1764 till Directeuren Clas Grill. Großhandlaren Dem. Wilt. Veil, gift med en Grill, war egare deraf, då det köptes af Hennes Kongl. Höghet Princeßan Sophia Albertina, d. 24 Febr. 1783, för 40,000 rd., att deraf, genom tillbyggnad och en förändrad inredning, låta inrätta ett palats, som med wärdighet och bekwämlichkeit kunde af henne bebös. Strax derefter, eller d. 17 Mars 1783, förordnade Hennes Kongl. Höghet, genom öppet bref, huru med detta hus, i en framtid, borde förhållas, hwarwid hon förbehöll sig, att i sin lifstid bebo denna egendom, och i bland annat föreskref, att egendomen skulle tillfalla den äldsta Swea Rikes Arffurste, som näst efter Kronprinsen eger rätt till kronan.

Om ingen Arffurste är, tillfaller egendomen den äldsta Kronprinceßan, som är ogift, och, om ingen sådan är, tillfaller den Kongl. Maj:t och kronan, tilldes rifet huggas med Arffurste eller Princeßa. Alla meubler, för egna medel köpta, begripas icke derunder.

Skulle Princeßan blifwa gift, och af sådan anledning blifwa utrikes wistande, borde hon af Kongl. Maj:t och kronan återfå köpeskillingen, 40,000 rd., och sedan icke hafwa besattning med detta hus. Kongl. Maj:t biföll samma dag detta sednare willkor, afwensom att låta besörja om tillbyggnaden wid detta hus, och anslog derjemte en wif summa till des underhållande med 1000 rd. årligen.

Under Kongl. Architekten Palmstedts uppsigt och besörjande, företogs genast byggnaden. Flygeln ifrån stora huset ned till hörnet af Strömgatan nedrefs, och lades på pålar och rustverk en ny grund, att derå kunna uppföra en enot Kongl. Operahuset swarande byggnad. Arbetet fortsattes med den drift, som det ansåtroddas öfwerinseendet lofwade. Under Hennes Kongl. Höghet Princeßans wistande i stiftet Quedlinburg, såsom abbedissa derslades, och hennes derifrån företagna resa till Italien, i början af år 1793, war arbetet så wida hunnet, att hon, wid återkomsten till Stockholm 1794, kunde i detta sitt palats inflytta.

Om portiken saknar hwalf, i stället för ett platt tak; om de fyra ganska wackra granit-colonner, eller pelare, derstädes icke stå på sitt rätta ställe, om soliditeten i byggnaden

antingen är öfwerdrifwen eller uraktlåten; om nedra wåningen är för låg, och bröstvärnet i den öfra för högt m. m., som en granfåre anmärkt — derom måga bättre kännare döma; men, att facaden af huset gifwer torget ett anseende, som den der uppresta Gustaf Adolfs årestod öfwen fordrat, är hwar hwar och en älskare torde finna.

Frontispicen på sidan åt torget är öfwerst firad med 2:ne liggande lejon, som hålla en med öppen furstlig krona betäckt sköld, tecknad med Sveriges wapen: Tre Kronor.

I nedersta wåningen, är, i hörnet af torget och Ström-gatan, corps de garde för Hennes Kongl. Höghets wakt. I första wåningen äro de kongligt meublerade rummen för Hennes Kongl. Höghet, och i öfra wåningen äro en del af de till hennes hoffstat hörande damer och cavalierer logerade. Samteliga rummen i huset utgåra ett antal af 113, hwaribland halfwa wåningar, eller så kallade entre-soler, äro inberäknade, så wäl som skafferi, conditori och kök, m. m.

Åt Fredsgatan är den gamla porten bibehållen, mycket hög och prydd med twänne uthuggna familjewapen, med sina sköldhållare, hjelmar och hjälmprydnader, hwaraf det ena är det gressliga Torstensonska, och det andra det De la Gardieska friherrewapnet.

Således har detta hus förmodligen blifwit byggt af R. Rådet Grefwe Lennart Torstensson, som war gift med Friherrinnan Beata De la Gardie, RiksRådet Baron Johan Pontusson De la Gardies dotter.

2. §.

Kongl. Operahuset, beläget, midt emot Princeßans palats wid ofwannämnda torg, till höger eller i öster från kongl. slottet, der det så kallade förre De la Gardieska huset stått, fordom tillhörigt Grefwe Axel Lillje. Nyssnämnde De la Gardieska familjens hus inköptes af ÖfwerStåthållaren, sedan R. Rådet Baron Carl Sparre, för en summa af 270,000 dal. kprmt.; men köpsafhandlingen derom transporterades sedan på R. Gustaf III, den 17 Dec. 1773; och blef denna plats forrt derefter utsedd till rätta stället för ett allmänt operahus, i hwilket ändamål platsen förmodligen blifwit af Konungen inköpt.

Då tomten skänktes af Drott. Christina, den 7 April 1651, till R. Rådet Axel Lillje, beskriwes den i donationsbrefwet, såsom liggande i norra förstadens östra del wid torget, hållande i längd och bredd 1240 $\frac{1}{2}$ quadrat-alar, så

att denna, tillika med den tomt, som för var köpt af framtidne Herr Lars Sparre och var 2552½ quadratalnar, gjordes inalles 3793½ quadratalnar, efter stads-ingenieurens afmätning.

Åf Sverre-Intendenten Baron Adelerantz upprättades, på befallning, ritning och förslag till förenämnde operabyggnad, den 15 Dec. 1774; och besleg sig förslaget Sverre kostnaden, efter vederbrändes uppgifter, till 597,897 dal. smt., som sedan blef, efter förslagernas nogaste granskning, beindagad, och byggnadens förfärdigande, under entreprenade, antaget att utgå en summa af 440,000 dal. smt., till utbetalning på 3:ne års tid, hvarom StatsContoret erhöi befallning *). Kongl. Maj:t beslöt, år 1775, att operahusets byggnad genast skulle företagas efter gillade ritningar, och låt, såsom ofwan berördt är, på sig transportera köpeafhandlingen om De la Gardiestka huset, samt ansåg des upplåtande, till byggnad af ett operahus, såsom ett behagligt tillfälle, att kunna bidraga till ett ändamål, hvars framgång Rikets Ständer, wid 2:ne riksdagar, förklarar sig i underdånighet önska. Till den ändan var Kongl. Maj:t ej allenast betänkt på utvägar, huru kostnaden till denna operainrättning måtte af slottsbyggnadsfonden kunna besörjas, utan afstod och, i sådan afsigt, sin egande rätt till besagde hus och tomt, som, efter inlösen, skulle blifwa såsom en rikets egendom att anses, hvilken inlösen Kongl. Maj:t äfwen samtyckt att den skulle ske af slottsbyggnadsfonden, till lika pris med första inköpssumman, eller 270,000 dal. kpmt.

Zemte det Kongl. Maj:t således afhände sig all egande rätt till samma hus och tomt, skulle operahuset, då det blef färdigt, efter behörig inventering, emottagas af slottsbyggnads-directionen, som derefter hade att ansvara för de årliga afbetalningarne till banken, på des då ännu återstående låncapital **).

Denna vackra och kostsamma byggnad fortsattes sedan med all drift, till att blifwa en prydnad för hufvudstaden, en minnesvärd af Sverre-Intendenten Baron Adelerantz, och, hwad ännu mera är, ett wedermåle af en stor Konungs alltid bewgade nit och kärlek för de fria konsterna, samt des goda sinak och omsorg för befrämjandet af byggnadskonsten i sitt rike och sin hufvudstad.

Efter en nästan i 8 år fortsatt byggnad, blef detta operahus, 1782, så färdigt och inreddt, att det, till allmänt skå-

*) Kongl. Br. den 28 Febr. 1775.

***) Kongl. Br. till StatsCont. den 15 Jan. 1776.

bespels gifwande, kunde öppnas. Detta åt sänggudinnorna helgade tempel blef derföre inwigdt den 30 Sept. sifsmånade år, med representation af en ny opera: Cora och Monzo. Det har sedan till allmänhetens nöje, med bifall och tillfredsställelse, blifwit nyttjadt att uppföra serfkilda städespel, masquerader och andra glada tidsfördrif.

Operahuset är 210 fot långt, 150 fot bredt och 57 fot högt, fagaden decorerad med colonner och pilastrar af Korintiska ordningen. Theatern är midt i huset, af 56 fots längd och 48 fots bredd. Å hwarje rad äro 21 loger. Hela spectatelsalen med theatern är 82 fot lång och bred.

Ehuru denna theaterbyggnad synes vara ganska stor och rymlig för en talrikare samling af åskådare, har dock en mer allmänt rådande smak, för spectacler, för musiken, dansen samt nöjet att städa och städas, så upptagit alla platser, att en loflig nyfikenhet icke alltid kunnat tillfredsställas.

Att Kongl. Maj:it gerna unnat sitt folk ett så åskadt tidsfördrif, ådagalägger dess nådiga skrifvelse, af den 23 Sept. 1783, som befäller, att spectaclerna, under dess frånvaro och wistande i Italien, skulle bibehållas i sitt obeshindrade lopp, och att Swenskt opera skulle twånne gånger i weckan uppföras på stora theatern i Operahuset, samt dessutom, en eller 2:ne gånger hwarje wecka, Fransyskt komedi på theatern i gamla Ballhuset.

Utom hwad sifswa theatern tillhör, med de flera inredda rummen för Konungens nöje och beqwämlighet, äro ock der åtskilliga boningsrum, som blifwit upplättna såsom boställen åt dem, hwilka antingen haft öfwerinseendet eller något slags annan tillsyn och befattning med spectaclerna.

Att Operan blifwit tillagnad Swenska sänggudinnorna, är redan nämndt. Dedicationen:

GUSTAVUS III
PATRIIS MUSIS.

det är:

Gustaf den Tredje
Åt Söderneslandets Sänggudinnor.

läses på frontispicen å en sten, omgifwen af en förträfflig sculptur, föreställande 2:ne liggande lejon, som hafwa mellan sig en stöld med Swenska wapnet 3 kronor,

öfverst prydd med en kongl. fröua. Man har ett litet obetydligt kopperstick, som visar façaden af Operahuset åt Gustaf Adolphs Torg.

Åtte fulla tio år hade ännu witterheten och glädjen, skalde- och tonkonsten framburit tacksamma offer åt Gustaf III och här firat de dagar, som historien antecknat ibland Swenska folkets högtider, då fasa och bestörtning följde i glädjens fotspår, och en ryslig illgerning ohelgade denna boning den 16 Mars 1792, 3 quart till 12 om natten. —

En händelse, som utur werldshistoren och Sweriges annaler aldrig kan utplånas, då den åtföljer Gustafs minne.

Sorgen öfwer förlusten af en Konung, som afled den 29 i berörde månad, wille i sitt första utbrott nedriswa detta hus eller åtminstone göra deraf ett annat bruk, än hwar till det blifwit uppbyggt och beståndt — men stormen sagtade sig, och denna theater blef sex månader derefter, eller den 1 Nov. 1792, åter bypnad till nya skådespel.

Denna för rifet kostsamma inrättning har blifwit anförtrodd åt en styrelse, som, efter erhållen instruction, har att förordna om acteurs och actricers antagande, om representationerna, om rollers utdelande, om förwarande af de operor med tillhörande musik, som här, af Kongl. Musikatiska Akademien, uppföras, samt alla andra theaterskycken, som här spelas, med det mera, som till hushållning och god ordnings bibehållande lända kan.

Enligt ett särskildt kongl. förordnande, af den 10 Aug. 1775, hafwa de personer, som hbra till denna kongl. sretafel-inrättning, fått sitt privilegerade forum wid Nedra Borggården, i alla rättegångsåreder.

Man har wäl förut, för flera år tillbaka, någon gång i hufvudstaden sett en opera uppföras, såsom på Wålhuset en Syrix och Arachne, och äfwen, af införskrifna Italianare, en Alessandro med flera på Drottningholmiska theatern; men denna inrättning, sådan som den nu är, erkänner dock Gustaf III för dess första listare och bestyddare i Sverige.

Den 18 Jan. 1773 uppfördes, på det gamla och 1793 nedrisna Wålhuset, för första gången, Operan Thetis och Pelée, författad af Rådsmannen Belander; hwarefter sedant, tid efter annan, af särskilda författare framträdde: Orphée och Euridice, Iphigenie, Alceste, med flera.

Sedan witterhetens skyddsaud, såsom för berbrdt är, icke allenast tillredt Parnassen åt sänggudinnorna, utan och uppmuntrat och lockat dem, att glada samlas under hans hägn, att af hans skaparesnille emottaga de af honom upp-

gifna ämnen till flera theaterstyckens utarbetande, hvilka, jemte hans minne, alltid skola hedra deras författare; så uppträdde, på skådeplatsen, en Birger Jarl, en Gustaf Wasa, Gustaf Adolph, Christina och Oden sjelf, med flera både i våra egna häfder namnkunniga och äfwen utur fabeltidens mdrker framkallade hjeltar och hjeltinnor, hwarom Svenska theaterns historia torde framdeles lemna en utförligare underrättelse *).

3. §.

Det hus, hwaruti Dramatiska Theatern blef inrättad, hade förut varit en arsenal, som således förbyttes till en skådeplats, om hvilken förändring man lånar, hwad en leskande penna sålunda framställt: detta så förträffligen wäl belägna hus uppbyggdes till ett familjeflott och beboddes af en hög, rik och ansedd släkt; gick, genom behöriga liquidationer, i måt för skuld och tillföll kronan; blef sedan arsenal; fylldes med dyrbara segermärken, blodiga fanor, tunga harnest, hjälmur, svärd, minnestecken af hjeltar och namnkunniga män; utdömdes sedan och förwandlades till coutisfers skapelseställe, undervisnings-scholor för dans, sång, lekar och löjen, samt ett depositum för wäfflott, papperssköldar, sidenharnest, träsfablar, m. m. som den theatraliska anständigheten oundgängligen fordrar, och är nu förändrad till en werklig circus (skådeplats) **).

Denna kongl. theater, egentligen egnad till dramatiska skådespel, blef wid firandet af Konungens födelsedag, den 1 Nov. 1793, första gången bypnad och inwijd med en ny dram i 3 acter, kallad den Swartsjuka Neapolitanarn, och en ny opera i en act, Alcides' inträde i werlden ***).

Detta theaterhus, som, den 24 Nov. 1825, genom wäld af afbrann och således nu mera icke är till, bestod af en fast byggnad med fyra torn och war en prydnad i fonden af Stockholms oförlitneliga hamn.

Huset's nya inredning till theater hedrade Directeuren

*) Wid Grefwe Höpfens återkomst ifrån utrikes-orter, war ingen allmän theater i hufvudstaden, men tillskapades genom hans försorg; och uppfördes, i slutet af 1730: och under hela 40: talet, af en samlad troupe, under Dithoffs insende, flera theather-piecer (Schröderheims tal, den 24 Juli 1791, i Kongl. Witterh. Akad. Nya Handl. 6 Del. p. 178).

**) Stockholms Posten, 1793, N:o 93.

***) Svenska komedier började i Stockholm på kongl. theatern att uppföras, 1734.

Schef, hvilken, förut känd såsom stor machinist wid Kongl. operan, härigenom afwen Adagalade sin skicklighet såsom arkitekt. Theatern, blott några alnar smalare, men wid påß 14 alnar kortare än operatheatern, beskriwes hafwa varit försedd med allt det fullkomliga konstverk, som, i scenens förvandlingar, utgjort Swenska theaterns utmärkta förträde före de flesta utländska. Den främsta, eller parterre noble, war, tillika med sjelfwa parterren, lifasom amphiteatern, försedd med bänkar. Avant-scenens lättaste arcade pryddes af en med förgyllda zircater uppfylld bande (list) och upphars på bägge sidor af 2:ne helt förgyllda fasces (twårbjelfar). Mellan dessa woro öfwer hwarandra 2:ne loger (affångda bänkar), hvilkas framsida pryddes af förgylldt bildhuggeriwerk, då sjelfwa öppningen war med rika draperier behängd. I fonden af första raden war den stora Kongl. logen med sina gyllne prydnader, i upphöjdt arbete, inuti beklädd med blått damast, besatt med guldgaloner och fränst behängd med en rik feston af guldfransar. Öfwer denna fanns en mindre Kongl. loge med gallerwerk.

Första raden innefattade 16, andra 18 och tredje i fonden 7 loger, alla med kläde, till sina säten, öfwerdragna och med öfverförhängen försedda. Skranken af alla logerna woro till det yttre blåmålade, med hwhita ornament. Sidorerna af tredje raden utgjorde en läktare, hwars främsta bänk hade namn af troisième (tercian), då bakdelen war gallerie. Uppgången till Konungens loge war å en genom husets westra ända uppförd dubbel stentrappa, och der breddes wid sunnos, till de höga personernas beqwämlichkeit, ferskilda rum i bägge sidotornen. Utom första uppgången, woro alla mindre trappor byggda af trä *).

Om detta hus är förut widare förnämligt i beskrifningen om fordna Kongl. arsenalen.

4 §.

Swad angår Observatorium, så wäcktes fråga, af Secretareren Cuvius wid Kongl. Wetenskaps-Akademien, om en astronomiskt observatorii-inrättning, och akademien tog genast sitt beslut om verkställigheten. Baron Hårleman gaf ritning dertill, och byggnaden undersöddes först af Konungen, medelt sådana byggnadsännens öfwerlättande, som wid stottsbyggnaden kunde umbåras, sedan, af Magistraten i Stockholm, med tomten, der Observatorium nu står på höjden af

*) Extra Posten, 1793, N:o 253.

en backe eller sandfulle, såsom enda lemmingen af fornda Brunteberg, wid norra ändan af Drottninggatan, jemte nödigt utrymme på alla sidor, och ytterligare af Directeuren Clas Grill med renningeförskott till utgifternas bestridande, utan rentas beräkning; hvarswer akademien, till betygande af sin erkänsla, lät slå en medaille, som på fransidan föreställer det Argonautiska skeppet, upphöjdt på himmelen, med swerskrift: Apud memores stat gratia facti (hos minnesgoda är tacksambet för gerningen förwarad).

Grundstenen till huset lades den 26 Maj 1748, och derunder en slagen skåpenning swer grundläggningen. En BetenskapsAkademiens ledamot, Grefwe Johan von Seth, åtog sig tillsynen wid byggnaden, som, fullbordad, i K. Adolph Fredriks närvaro inwigdes, den 20 Sept. 1753.

Kongl. Maj:t undersödde observationerna på månen 1751, till instrumenters inköpande och resekostnad, med 9000 dal. kmpt., samt ytterligare med en lika summa, att observera planeten Veneris gång emellan solen och jorden den 6 Juni 1761, som aldrig mer än en gång tillförene, nämligen den 24 Nov. 1639, och då blott af en enda menniska, blifwit observerad *). En händelse, som gemensligen ej timar mer än en gång på hwart hundra år, inträffade åter den 3 Juni 1769, då Venus åter påferade solens discus. Observatorium hedrades, wid detta tillfälle, af Hennes Kongl. Maj:t Drottning Lovisa Ulricas närvaro.

Stockholms Observatorii polshöjd, är, såsom redan blifwit anmärkt, 59 gr. 20 m. 31 sec. Dess geographiska longitud 35 gr. 36 m. 15 sec. öster om Sn Ferrö **).

Observatorii byggnaden och dess underhållande hade, 1771, kostat 105,000 dal. kmpt. Härifrån uppgick en aerostatisk luftballon den 17 Sept. 1784, i Deras Majestätets och flera åskådares närvaro. Den nedföll sedan på Saltarö, en liten landtegendom på Wermdöbn, uti en skogspark, och igenfanns den 8 Octob. samma år, ihopfällen och utan den widhängande charen (Uppfostr. Sällsk. Tidn. 1784).

Observatoriibacken inslängdes 1794 och 1795, för att gbra denna sandfulle mera prydlig och wacker för ögat.

Af meteorologiska observationer, gjorda i Stockholm, från 1770 till och med 1790, inhämtas, att földen varit minst 10 och 11 grader efter Celsii thermometer, och 8 à 8½ efter Reaumur's, såsom: den 22 Jan. 1779, den 27 Jan. 1787 och den 5 Mars 1790. Hettan åter sibirsk

*) Betensk. Akad. Almanach för år 1761.

***) Dito Handl. 22 Det. p. 251.

29, 30, 31 grader på Celsii, och 23 $\frac{1}{2}$, 24, 24 $\frac{1}{2}$ efter Matti-
murs thermometer, såsom: den 22 Juli 1773, den 15 Juni
1789 och den 30 Juli 1783.

Efterkommande, för hvilka Wetenskaps-Akademien ni-
tiskt och vasbrutet arbetat öfwer 80 år, att till allmän nyt-
ta sprida kunskap och ljus, i de för menskligheten och sam-
fundet mest gagnande wetenskapsdelar — skola med glädje och
tacksamhet, wid en hägnad och wärdad siam, skörda frukten
af en wälsignad möda.

---

5. S.

Att i Stockholm varit Styrkjuteri på 1430:talet, och
att staden då hade både frut och canoner, har blifwit tyd-
ligen ådagalagdt *); och, ehuru Stockholms stads bysegju-
tare, Måster Löwjes (Antonius), 1526 emottog af Slottsfog-
den C. Kuse, på Fru Christinas wägnar, 25 skeppund dana-
ars-koppar, till de bysor, han skulle göra, är dock icke att
förmoda, det kronan då saknat egna bysegjutare.

Gillis Palett tjente redan i K. Gustaf 1:s tid för byse-
gjutare och fick af Erik XIV en artilmästare-fullmakt.

Det war förmodligen han, som, i förinnannde Ro-
nungs tid, gjöt de omtalade Aposstlarne, som sköto sten från
halffeunte till 10 tumms diameter. Om denna gjutare finnes
icke antecknad, att han war en utländsk förslagsmakare,
men wäl att han utlöswat förfärdiga ett konstigt fyrwerk,
hwarmed ett halft skeppund frut i sönder, i en form, skulle
kunna fastas in i fiendtlig stad eller läger, hwilket ej skulle
antändas, förrän det träffade det äspstade målet; att han,
1565, af 10 marker tackkoppar, förfärdigat en slagkula af
en half famns längd, som fylldes med fem marker frut, för
att försökas på St. Clara Gårde (ett wanligt ställe den tida
för proffstjutning), hwilket försök förmenas swärligen kun-
nat hafwa lyckats; att han 1573 ingått en öfwerenskom-
melse med R. Johan, att, på samfällda 4 år, gjuta årligen
1500 skeppund rå koppar och sedan leverera lika många
skeppund godt och oförfalskad bysegods, i goda, fasta och
waraktiga, gjutna stytt, stora och små, utan tillsättning, hwil-
ket icke bättre lärer hafwa blifwit werkställdt, än en del an-
dra hans konffstycken, hwarigenom han förut en gång skall
ådragit sig den förebräelsen af R. Erik XIV, att han löf-
wade mer, än han i werket höll.

*) Murborg, i Witterh. Akad. Handl. 4 Del. p. 62.

Wid ett fteppund rå och luttrad koppars gjutning till stycken, brukades Engelskt tenn, $1\frac{1}{2}$ lispund, eller gammalt tenn, ett lispund 15 skåp., till ett fteppund flockgods, som omgibtes till stutt, rå koppar 2 fteppund utan något tenn; men till wassfekoppar ftedde ingen tillsättning, efter som deri förut kommit tenn, och densamma redan war byfsegods. Afgåenden wid gjutningarne war, efter en föreskrifwen ordning, bestånd *).

Af allt flyttat, som gibtes från K. Gustaf I:s tid, så som murbräckor, slangor, falconer, pottungar eller potthundar, med flera slag, war dubbel cartog den största och swåraste, tilldes K. Johan III låt, 1584, i Stockholm gjuta 2 fyr-dubbla notflangor af koppar, af 75 fteppunds wigt hwardera, hwartill kulans tyngd åtminstone utgjort 5 lispund och kan hånda ännu mera **). Om 2:ne petarders gjutning af 45 skålpund frut hwardera, gafs befallning den 9 Maj 1601.

Churu byfsegjutningen, tid efter annan, kom i gång på flera ställen i riket, förfärdigades dock det mesta deraf i Stockholm; och, då gjuteriet på Norrmalm ofta nämnes i Kronans äldre räkenskaper, samt förut blifwit taladt om Sten Stures rustkammare i Byfsegjutaregården på Brunkeberg, förekommer det troligt, att styckgjuteriet ifrån äldre tider varit på samma ställe, som det ännu är, fastän det fått ett annat utseende, tillökta byggnader och förbättrade inrättningar.

Om slamsfadern för Meyerska släkten, som allt sedan 1640, som efter far, med namnet hedrat sin konst, berättas, att han från Tyskland hitflyttat på 16:de århundradet och varit den förste, som satt här warande gjuteri i behörig ordning samt, af egna medel, uppbyggt de hus, som inrättningen fordrade.

Serhard Meijer, kongl. styckgjutare, hade med Maria von der Linde 8 barn och dog 1664. Sonen Johan Meijer efterträdde fadern 1666 och afled 1679. Hans enka, Maria Köpfen, trädde sedan i äktenskap med Mich. Wader ifrån Willna i Litthauen, som blef styckgjutare 1684 och dog 1693. Serhard, förenämnde Johans son, blef sedan styckgjutare 1695, men afled 1710. Hans enka, en Kammecker, föreslod sedan werket och wårdade moderligen 11 barn i 18 år; hwar efter directuren och styckjutaren, Ribbdaren af B. D., Ser-

*) Nblersparre, i Witterhets-Akad. Handl. 3 Del. p. 263.

**) Ibid. p. 239.

hard Meijer, som war född i Stockholm den 1 Aug. 1704, emottog gjuteriet 1728.

Genom honom infom den i Geneve uppfunna nya konsten, att, utan kärnstång, förfärdiga helgjutna och boretrade canoner.

Om hans öfriga arbeten, utem styckegjutningen, bär här så mycket heldre något nämnas, som de höra till Stockholms stads historia.

Inseendet och förbättringen af stadens brandredskap blef honom anförtrödd 1730, och ifrån den tiden har man ej behöft införskrifwa sprutor från England och Holland. Af honom äro de rika grupper af krigs-trophéer gjutna, som finnas öfver hwardera af de stora colonner å yttre fasaden på södra sidan, samt medaillonerna på westra sidan af kongl. slottet; likaledes den stora emblemen (sinnebild) af de fyra Evangelisterna, hwilken undersibbsjer predikstolen i Kongl. Slotts-Capellet, alla förfärdigade af hwy.

Af metall eller bronze, har han, efter Vouchardons modell, gjutit K. Carl XII:s, K. Fredrik I:s och K. Adolph Fredriks bröstbilder. År 1752, blef honom uppdraget, at gjuta de genier, som uppbåra lyktorna i kongl. slottstrapporna, med flera prydnader. Hans sista arbeten äro dock K. Gustaf I:s och K. Gustaf Adolphs ärestoder, den första på Ridderskapet och Adelsnäs befohmad gjuten den 20 April 1770, och den sednare till häst, på rikets befohmad, den 23 Juni 1779; hwarwid blifwit anmärkt, att den så kallade plinten eller foten å denna sednare är gjuten på en gång och i ett stycke med selswa statuen, hwilket någon gjutare förut ej skall wägat göra.

Meijerska släktens bibehållande, wid det af stamfadern G. Meijer, på egen befohmad, från första begynnelsen upprättade metallstyckgjuteri, grundar sig ej allenast på Kongl. Maj:ts nådiga försäkran, den 22 Dec. 1721, för styckgjutaren Gerhard Meijers enkla, Cath. Kammecker, som, efter mannens död, werket förestått, utan ock på åtskilliga, tid efter annan, ifrån den 8 Juni 1641 till den 20 April 1730, gifna kongl. stadfästelser och privilegier. År 1752 bestöto Rikets Ständer, att det af Meijers förfäder uppbyggda och sedermera påkostade gjuterihus skulle inlösas, för att derwid, på kronans föhmad, låta göra de inrättningar, som nödiga woro. Af rikets medel wille Meijer ej draga någon winst. Han begärde och emottog endast hälften af egendomens rätta wärde, enligt Kongl. Brefs wet till Krigs-Collegium, af den 6 Juli 1752.

Sedan Directeuren Meijer i 44 år förestått detta verk, begärde han, 1772, att derifrån ändtledigas och fick då äfwen sin äldsta son Gerhard Meijer till efterträdare, som förestod gjuteriet till den 21 April 1797, då han afled. Kortt därefter uppvisade Capten Appelqvist i Kongl. Krigs-Collegium en erhållen Kongl. Resolution af år 1791, att få kongl. styckgjuteriet tilltråda. Meijer efterlemnade en ung son, ämnad att tråda i försädernas spår, och en enkla, som, wid förfärdigandet af flera canoner, ådagalade, att hon, i sin mans tid, delat omsorgen och all möslig befattning wid gäromålets bestridande.

Deraf wisades ytterligare wedermålen, wid de af wisa committerade, efter Kongl. Krigs-Collegii förordnande, anställda prof, för att utröna förhållandet af metallernas blandning wid canongjutningen, och att vinna en öfod werkan genom godsets tårhet och resistence (motsändskraft).

§ Skrifvelse till Kongl. Krigs-Collegium, af den 7 Juli 1799, pröfwade Kongl. Maj:tt skåligt låta Capten Appelqvist till godo njuta Kongl. Resol. den 16 Maj 1791, att få tilltråda styckgjuteriet, med alla de förmoner, fri- och rättigheter, som Meijer tillagde varit: låtandes nådig fullmakt å metall-styckgjutare beställningen för honom utfärda. Appelqvists gjorda anbud, att på egen kostnad flytta styckgjuteriet till hans egendom Mariaeberg på Kungsholmen, antogs äfwen med wisa willkor, hwarom contract med honom upprättades.

Fjerde Afdelningen.

Angående Ladugårdslandet och Kongl. Djurgården.

I Capitlet.

Om Ladugårdslandet och dess bebyggande.

1. §.

Ladugårdslandet, eller Stockholms stads östra malm, som östra delen af Norrmalm äfwen förut blifwit kallad, är en af forna Ladugårdarne under Konungens flott föränt

del till staden. Resolutionen, den 28 Febr. 1639, innehåller, att Ladugårdslandet, som varit till mulbete utlagdt, skulle gifwas i ersättning för det staden måst betala de hus, som, för ordentligheten skull och den 1634 påbjudna stenhusbyggnaden å Norrmalm, blifwit nedrifna. Stockholms stora Ladugård nämnes i våra äldre häfder.

Rimkrönikan säger: att i Ladugården woro 100 orar (p. 363), och att K. Christian I ernade sinna och bränna Ladugården 1471, men blef afslagen af Sten Sture (p. 583). Ladugården har förmodligen innefattat en del af Djurgården, Ladugårdsgården och det nu warande Ladugårdslandet, som då nyttjades till mulbete, inat det förläntes staden.

Skilnaden mellan nya och gamla Ladugården torde, med wisshet, ej kunna utfattas. Läget af den ena tyckes wara gifwet af 1649 års charta i Landtmåteri-Contoret och hafwa varit, der Hwergmästare-Wofstället nu är, nära Fredrikshof, som utmärkes såsom kalfhage derunder. Att den andra torde legat wid Siskartorpet, är anledning att sluta af de dit anlagda wägar och broar, och af de namn på egorna, som, i handlingarne, angående Ladugården, upprepas och deromkring igenfinnas, såsom: Stora Ladugårdsången, Orbergsången, Björnanäs, Selge-ands-ången eller Skeppar Olofs ång wid Åkistan, som bergades af Ladugården, men war förlänt under Danwicks hospital, hwarföre i sällhet gafs annat underslåd 1579. Af det omtalade sisset i sibearna wid gården, hwilka då woro Storångswiken, Laduwiken, Ugglewiken och Husarwiken, alla kommande ifrån Saltån, torde åfwen den andra Ladugårdens belägenhet kunna igenfinnas.

Detta sisse wid Ladugården, hwaraf namnen Siskartorget och Siskarudden uppfommit, har i äldre tider förmodligen varit af betydighet. I Kongl. Br. d. 1 Dec. 1682 till Grefwe Stenbock, befalldes han, såsom Hwergmästare-Markalk, att tillhålla djurwaktaren på Djurgården, att hindra stadens fiskare, att de icke, såsom förut händt, siska i mynningen af Husarwiken, der katforna stodo, då åfwen sisk utan katforna blifwit tagen. Angående ladugårdarne, warder långre fram widare beskifning meddelad.

2. §.

Genom regeringens dyrna bref, af d. 5 Mars 1640, tillåts Stockholms stads Magistrat, att få försälja tomterna på Ladugårdslandet; och, som gatornas reglerande i norra för-

Staden hade minskat utrymmet och gjort malmen något trång, så att många, serdeles kronans sidsfolk, ei hade något ställe, hvarpå de kunde anlägga nödiga hus och gårdar, och magistraten af sådan orsak anhållit, att någon beqväm plats, till stadens utvidgande, måtte förunnas; så förläntes då afwen staden en del af Ladugårdsgården, i synnerhet till boningsplatser för sidsfolket, hwarest då redan en god begynnelse, med byggnader och gator, war gjord.

På Magistratens underdåniga anmälan, att staden skulle falla odrågligt, att skafetet efter den gamla linien uppfatta och widmagthålla, gaf Kongl. Maj:it, genom resol. d. 27 Oct. 1670, staden till skafetets bättre fullbordan och mera utrymme för dem, som derefter wille bygga, platsen utanför gamla linien, ifrån Ladugården till Norrmalms tullport, efter den inlemnade afritningen; dock så, att de platser förbehållas egaren, som för en eller annan kunde anses tjenliga, och att alla tomter efter ritning måtte utdelas och bebyggas. Hvilken förlåning Konungen sedan, genom ytterligare resolution, d. 28 Sept. 1682, stadfästade.

Ladugårdsgården hat, ifrån äldre tider, varit nyttjadt till exercitiplats för garnisons-regementerna i Stockholm och andra hitcommenderade trouper. Detta sålt har småningom blifwit afriadt, men först under war nu regerande Konungs tid fullkomligt för ändamålet planeradt, så att det, oaktadt de många höjder och bergskullar, som der finnas, är förwandladt till en bland de prybligaste och beqvämaste campementsplatser i riket. En wacker gravure, föreställande lägret på Ladugårdsgården åren 1773 och 1774, är ofrfärdigad af Urre.

3. §.

Sedan, efter handlingarnes föranledande, någorlunda blifwit utreddt, hwad af Ladugårdsegorna blifwit staden förlånt, till dess widare utvidgande och bebyggande, fordrar ordningen att berättas, huru sådant blifwit verkstaldt.

En bresifred dermed war redan gjord, såsom 1640 års Kongl. Bref innehåller, dock efter en förut gifwen plan, sedan erfarenheten då redan lärt, med hwad stor kostnad Norrmalm, korrt förut, till tomter och gator måste ändras och ordentligare indelas, enär, wd dess bebyggande i äldre tider, ingen ordning blifwit iakttagen.

Om den åbyggnad, Ladugårdslandet hade, innan det samman staden förläntes, finnes antecknadt, att Ståthållaren

i Stockholm, Gabr. Drensierna, stall, 1622, fått till skänk en Konungens trädgård och derhos en mangård, belägen på Norrmalm wid Ladugårdsuiken, nedanföre den gatan, som löper åt Ladugårdsgrinden. Denna gård hade tillfallit Konungen i arf efter Hertig Johan af Östergötland och förut tillhört en stalltjenare, Horatius Veridare.

År 1623, hade Befallningsmannen på Stockholms flott fått, till ewerdelig egendom, på östra Malmen en kronans trädgårdstomt, som wid lilla Tullstorget *) liggandes och af åter inragen war (Registr. 412).

Som, wid tomternas indelning och upplåtande på Ladugårdslandet, afseende egentligen skulle hafwas på kronans sjöfolk, så torde åbyggnaden derstädes, i början, mest hafwa bestått af små obetydliga trähus, hwaraf ännu många finnas qwar omkring torget och de öfre gator. Jste heller måtte, med tomternas bebyggande, gått mycket skyndsamt till waga. Sjöfolkets tillerkända lösningsrätt af hus och gårdar, mera gällande, än bördes och naborätt, torde kunna anses såsom ett bidragande hinder derwid, då man fann betänkligt att bygga, der man ej hade den fria disposition öfwer sin egendom, som lagen lemnade hwarje egare på annat ställe inom stadens område.

År 1663 d. 23 Sept. förståndigade Kongl. Maj:it Underståthållaren Udde Öbla, det Konungen funnit för godt, att en del af Ladugårdssegorna skulle utskiftas ibland ättfylliga dess och rikets trogna män och råd, på det de dem, med förliga och förnöda lusthus, samt träd- och örtegårdar, skulle bebygga och bepryda, till hwilken ända derpå wore affattad en plancharta, hwarå hvars och ens namn funnes uppsatt, som tomten sige erhålla, och hwar Underståthållaren hade att dem inrymma; dock borde de, inom 3:ne år, desamma inhåga och bebygga, emedan K. M. eljest wille hafwa sig förbehållet, att dem till andra upplåta.

Twänne qwarnar hade bagaren Wärten Kammecker uppsatt på ett berg, mellan Djurgårdslinien och stadsfaketet: anhållandes 1670, att derå blifwa bebrefwad, såsom dess ewerdeliga egendom.

Amiralitetens Collegium, som ansåg Ladugårdslandet helt och hållet såsom en donation till kronans sjöfolk, sökte och deröfwer, uti ingifwet underdånigt betänkande 1675, en widsträcktare disposition, än stadens privilegier och upplåtelse brefwet 1640 syntes medgifwa; hwarsofwer inforrades Öfwerståthållaren Baron Clas Rålamb's yttrande, hwilken, å stadens

*) Genom Ladugårdsgrinden kom vägen från Roslagen den tiden.

wägnar, sökte wedertägga bemålde Collegii widsträcka an-
språk.

Denna obehagliga twist, alltid en följd af samman-
blandade jurisdictioner, upphörde med amiralitetets och br-
logsflottans förflyttande till Carlskrona, och sedan Stoc-
holms escadren, af galerer, jagter och mindre fartyg, fick sin
station på Skeppsholmen, under eget befäl.

Med gatulaggningen lär ej gått mycket fort. Ännu
i sednare tider woro ostentlaggda gator på Ladugårdslandet.

År 1685 utgaf ÖfwerStåthållaren Ö. Gyllensiferne
förslag till gatulaggningen derjådes och omkring Artillerie-
gården, nämligen till twänne halfwa och en hel gata, samt
till gatan utanför Proviandgården (krono bageriet), som
fördrade en kostnad af tillsammans 5111 dal. fyrmt. före-
ställandes tillika nödwändigheten af Kungsträdgårds- och Hum-
legårdsgatans stenläggande, hwartill requirerades 2025 dal.
samma mynt. Humlegårdsgatan war då sank och diup, så
att knappt någon kunde der, med häst och wagn, framföra *).

Om en flans på Ladugårdslandet finnes, i Kongl. Br.
d. 12 Sept. 1672, angående gatans anläggande från Slot-
tet till Stallmästaregården, i så måtto nämndt, att de mate-
rialier och tillbehör, som till förberörde werk kunde behöf-
was, och Konungen wid dess flans på Ladugårdslandet
låtit bruka, skulle KrigsCollegium jemwäl lemna till län, på
det werket så mycket snarare måtte komma till fullbordan.

Förmodligen war denna den lilla flans, som finnes
annmärkt på Djurmans situations-charta öfwer Stockholm,
men liggande på Djurgården, mellan Ladugårdslandstullen
och Laboratorium, hwilken flans war anlaggd för de flera
regementers krigsöfningar, som till Stockholm commendera-
des 1672, då densamma belägrades.

4. §.

De egendomar, som, under förmyndare regeringen,
1663 utskiftades ibland åtskilliga rikets råd, torde hafwa
föranledt till Grefwe gatans, Gref Magni gatans och Se-
ved Båths gatans uppnämnande.

På Nybrogatan förekomma följande stenhus: Gamla
Kammekerska huset, i hörnet af Sperlingens Backe och
Nybrogatan, iståndsattes af framlidne Stats Secreteraren
och Landsshöfdingen Elis Schröderheim. Det såldes sedan till
kronobagaren Sjobergs enka, och af henne till Öfwerste

*) Öfwer. Ståth. br. d. 8 Apr. 1685 i RiktsArkiv.

Lieutenanten Rosenheim, som sedan sålde det till Brufkapatronen Hisinger. Huset tillhör nu Generalen in. m. Grefwe J. H. Lavast.

Det stora stenhuset, som är beläget i hörnet midt emot på samma sida, har fordom tillhört grefliga Sparreätten, och sedermera den på sin tid namnfullniga Hof-Quartermästaren Billing. Efter honom tillföll det en brufkapatron H. H. Molitor, som sålde det till General-Consuln Brandel, hvilken nu eger detsamma. På nyssnämnda sida, längre uppåt torget, uppbyggde bemålde Billing ett litet vackert stenhus, som köptes af Expeditions-Secreteraren Hochschild och egdes derefter af Kammarherren Lagerhjelmens enkefru. Det tillhör nu Sverste Lieutenanten von Ehrenheim.

Apotheket Zwita Björn, det enda på Ladugårdslandet, äfwen wid Nybrogatan, tillhör nu Apothekaren Magdalo allt sedan år 1808. Förut war Ladugårdslandets apothek i hörnet af Nybrogatan och Smala Gränd; men det afbränd 1701. Förstnämnda nu warande apothekshus är, enligt inskriften på en hwar vorten inmurad sten, uppbyggt 1663 och tros vara det äldsta enskilda på Ladugårdslandet, som till vår tid blifwit bibehållet. Huset egdes tillföre af Apothekaren Henr. Schultz.

I hörnet af Capteusgatan och Nybrotorget är ett vackert stenhus, som urmakaren Schman lät uppbygga, och som sedan egdes af en Kamererare Juringius, hvilken sålde det till General Boge von Manteuffel. Efter honom egdes det af Kongl. Secreteraren, nu CancelliRådet A. Ihre, som sålde det till Friherre Swen Drensierna, hvilken år 1798 försåg huset med någon tillbyggnad. Det tillhör nu af lidne grosshandlaren Lidmarks arfwingar.

Det stora och vackra Snoistfyska huset på Storgatan är uppbyggt af framlidne KrigsRådet Grefwe Snoistfys, men försåldes af honom och eges nu af stadens inkuarterings-commission.

På Middaregatan förekomma twänne stora stenhus. Det ena, beläget i hörnet midt emot Artilleriegården, tillhörigt Herr Sverste Wynblad, är uppbyggt af en höfware, wid namn Schierbeck. Det andra ofwanföre belägna huset, som tillhör Expeditions-Secreteraren Brandel, har äfwen samma höfware lätit uppbygga.

Midt emot det sistnämnda är ett vackert hus beläget, som år 1817 inföytes af Rytmästaren Reuterskjöld.

Grefliga Torstensonska, sedan Gref Magni egenom,

hitom Fredrikshof, egdes på 1730 talet af inspectorn wid Kungsträdgården, Meyenhöfwer. Det är, genom den dertill hörande trädgård, som wägen till Fredrikshof och Djurgården blifwit anlaggd.

Grefliga Sparreffa egendommen der bredwid, på Tillaci Charta tecknad i slutet af Gref Magni gatan. På 1740 talet egdes den af Hofmarskalken Grefwe Spens, hvars arfwingar sålde den, år 1758, för 48,000 dal. kpmt. till Kongl. Secreteraren, sedermera K. Rådet N. Arnell. År 1774 inköptes egendomen af repslagare åderrnannen Roselius för 60,000 dal. kpmt. Grefwinnan Elisab. Drensiernas tomt, i slutet af Gref Magni gatan, köptes 1715 af handelshuset Grill. Den utfylldes i sijn till ett hwarfs anläggande, som deraf kallas Terra Nova; men hwarfwet är nu mera nedlagdt.

CommerceRådet Egerström uppbyggde, på 1760 talet, ett stort sockerbruk wid slutet af Sewed Wätts gatan, som sedan egdes af hans måg, Kongl. Secreteraren Brandel. Sockerbruket neblades, och huset såldes, med en liten del af tomten, till kronan för 8000 rd. Eriksberg, beläget wid Tråsket. Egendomen war en öde plats, då den upptogs af Rådsmannen Joel Hörner 1669. Han lät, genom ett bergs bortsprängande i quarteret Säckelshäll, öppna en ny allmän gata. Slottsbyggmästaren Buschegger tillträdde denna egendom 1703; men 1725 war Cathar. Witfoth deraf egerinna. Samma år såldes den till hustru Anna Helena Roskam, hvars arfwingar 1748 sålde den till trädgårdsmästarens enkan Anna Ekman för 15,500 dal. kpmt. Hennes mågs, trädgårdsmästaren Eric Lindbloms, storbhus försålde huset och tomten till Timmermans-Orden för 5,633 rd. 16 sk. specie, enligt köpe contract d. 6 Mars 1788.

Denna Orden har, i många afseenden, låtit förbättra egendomen samt, under de sednare åren, utwidga och tillbygga det wackra stenhuset. Timmermans Orden, som, näst Frimurare samfundet, kan anses för den, till sitt ändamål och spelsättning, mest nyttiga Ordens-stiftelse, har på Eriksberg inrättat för fattiga och sjuka ett slags hospital, som framdeles beskriwes.

2. Capitlet.

Om Kyrkorna.

1. §.

Ladugårdslandet hörde i början till St. Jakobs församling; men, när sölkhopen ökades, fick amiralitetets församlingen först en liten kyrka, 1629, på Kyrkobolmen (invid Blasieholmen); dock ansåg K. Carl Gustaf 1656 nödigt, att en kyrka för amiralitetet måtte byggas på Ladugårdslandet, hwartill grunden lades 1658. Ritningen dertill, af Johan de la Vallée, ses i Gr. Dalbergs verk, tab. 27, och kallades Templum Hedevigiae, men på Wikmans charta, 1702, Carl Gustafs kyrka. Byggnaden war allenast några alnar från marken uppförd, då den afstodnade. Till dess befrämjande blefwo wäl 3000 dal. slut. anslagna af de utaf rhabarbers-handeln inslytande medel (Kongl. Br. till Hwerts Ståthåll. Axel Sparre d. 27 Nov. 1667), och Kongl. Br. till KammarCollegium, af d. 4 Juli 1668, om denna kyrka förmär, att Konungen, för någon tid tillbaka, till dess byggnad anslagit de medel, som Louis de Geers arfwingar blifwit dönda att till kronan erläggas; men, som de Geererna egt en genfordran, den de fått på tullen anwist, så skulle, till befordrande af amiralitetets kyrkans byggnad, den anstalt fogas, att de medel, som de Geererna egt att fordra, måtte till samma kyrka, på 2:ne år, omedelbart anordnas och erläggas.

Kyrkobyggnaden inställdes dock omföder helt och hållet, och en interimis kyrka blef der bredwid af trä uppförd 1670, mestadels på Amiralitetets Collegii bekostnad.

Man kan, för ordningen skull, icke undgå att här omtala bägge samfundet, såsom från början amiralitetet tillhörande, och äfwen bägge till slut Ladugårdslands församlingens upplåtna.

Den i hett uppförda träkyrkan skall stått utmed Storgatan, ungefär ifrån nuwarande kyrkoporten in åt östra hörnet af kyrkogården.

På Amiralitetets Collegii memorial, angående nya kyrkan å Ladugårdslandet och Sorunda pastorat, såsom praebende derunder, resolwerades d. 17 Apr. 1672, i:o att hela Ladugårdslandet skulle läggas till amiralitetetskyrkan, samt skilnaden mellan denna och Jakobs församling blifwa den lilla bäckten, som löper utur träsket och under gamla Ladugårds-

landsbron. 2:do Att amiralitets församlingen skulle böra under Amiralitets Collegii förordnande, utan annan kyrkoherde, än amiralitets predicanterna, under superintendentens infående. 3:tio Att Amiralitets Collegium måtte låta upp-rätta en barn-schoola. 4:to Att bland amiralitets predicanterna den, som förträttade wektorjensten, skulle hafwa rum näst hofpresterna, och de andra bland capellanerna i St. Jakob; men, hwad Sorunda pastorat angick, så lemnades patrones ecclesiae jus vocandi: förmodandes Kongl. Maj:it, att affeende göres på dem af amiralitets presterna, som kunna vara sticlaga. Angående församlingarnes indelning, finnes, i Palmstedska samlingarne, Ladugårdslands församling utmärkt, såsom oingifwen, på westra och södra sidan, af rånnilen, som kommer från träsket, samt af Ladugårdsuiken; på norra sidan af yttersta planket på kronans humlegård, och på östra sidan af slaketet, som göras skulle. Kongl. regeringens protoc., för den 2 Maj 1672, innehåller derom: framwisles planchartan, och gillades stånaden mellan församlingarne St. Jakob, St. Clara, Ladugårdslandet och Norrmalmns nya församling.

Sedan amiralitetet med örlogsfloktan flyttades till Carlshöna, blef träkyrkan Ladugårdslands invånare upplåsten; och, som amiralitets predicanten Joh. Grawander derigenom kom att mista en del af sin församling, så förordnades, att han tills vidare skulle blifwa qwar wid Ladugårdslands församlingen, den han ditintills förestått (Kongl. Br. d. 14 Jan. 1680). Alcenius blef predicant wid samma församling och efterträdde sedan Grawander, såsom pastor, år 1697.

År 1686 lades en stor del af Norrmalmns östra del i aska, då fråga väcktes om Ladugårdslandets åter sammanslaggande med Jakob; men, som det stridde emot den 1672 bewilljade och 1681 stadfästade församlingarnes delning, så blef deri ingen ändring gjord.

Ladugårdslands stenkyrka war imellertid ofta påtänkt. För att således underhjelpa kostnaden till denna byggnad, tillades kyrkan, 1691, de böter, som föllo wid Kongl. Maj:ts Revision, och åren 1693 och 1696 befriades kyrkan för col-lecter, såsom stående under byggnad; men en sådan byggnad fördrade tillräckligare understöd.

I den berättelse, som Pastor Primarius i Stockholm D. Zjer och Just. Borgmästaren Hylten, på befallning, 1711 uppsatte (under rikets då warande trångnåd), förmåles, att Ladugårdslands kyrkan egde allenast nbdigt

silfver, men i penningar, stående i banken under Amiralitetets Collegii disposition, 80,000 dal. rymt.

På Kongl. Maj:ts befallning. inkommo föreståndarne wid Ladugårdslands församling med berättelse om de medel, som tid efter annan blifwit samlade till kyrkobyggnaden. Deruti androgs om den gamla träkyrkans bukliga och förfallna tillstånd: anhållandes de om en ny kyrka, anstingen på det ställe, der den gamla stod, eller att få den påbegynta amiralitetets stenkyrkan, som nu längre tid stått i ofullkomlig byggnad, eftersom amiralitetet sig deraf aldrig lärur komma att betjena, helst det desutom nyttjade Holmskyrkan. Till kyrkobyggnadens fullbordande uppgäfwos den gamla kyrkans samlade och under då warande Amiralitetets Collegii disposition stående medel, om församlingen sigt derom förordna, bestigande sig uti insatta capitaler i banken, i Caroliner och courant mynt, till 30,518 dal. 21 bre smt.

Amiralitetets Collegium måste omsider lemna ifrån sig de insamlade kyrkomedlen. År 1730 blef byggnaden å nyo företagen. Rikets Ständer bewilljade dertill ett sammanskott af 1. bre smt. på hwarje matlag i städer och på landet, öfwer hela riket; och, som detta Christliga werk förmodades desutom beweka någon att, efter råd och lägenhet, än widare undersköddja detsamma; så kungjordes, att wiså mån wore utsedda, att sådana frivilliga gäfwor insamla (Publ. d. 7 Mars 1735). Och blewo, på ständernas ytterligare tillstyrkande, medel insamlade genom slambok, 1738.

Sedan 80 år efter kyrkans grundläggning woro förslutna, war den ändligen så wida färdig, att den kunde inwigas, 11 Söndagen efter Heliga Trefaldighets Söndag, som war d. 21 Aug. 1737, då kyrkan förmodligen blef uppkalad efter första anläggarens gemål, Hedwig Eleonora. Den gamla träkyrkan blef derefter 1738 nedrifwen och borttagen. I den nya kyrkobyggnaden är emot ritningen någon ändring gjord på taket, som blifwit anmärkt just icke wara någon förbättring, och planen skall ej heller blifwit följd wid bänkinredningen i kyrkan *). Ett annat ombdome må också här intagas om denna byggnad, nämligen, att den *är ett ämne till en wacker kyrka. Skada, att den inuti aldrig blifwit fullbordad. De pelare, som äro färdiga, äro rätt wackra, och hela anläggningen har wärdighet och täckhet **).

*) Werth, l. c.

***) Linnerhjelm's Resor.

Den wackra altartaflan skall wara skänkt af handelsmannen Joh. Cason. Nya predikstolen, af ganska god byggnadsart, är utmålad, och bildhuggare arbetet bortgömdt, genom påsmetade fårgor.

Målningen i taket, föreställande en ängel med en sebel i högra handen, förmenes föreställa den, som omtalas i Uppenb. B. 14 cap. 6 v.

Samma år, som kyrkan inwigdes, blef capellanen Joh. Gust. Hallman befordrad till pastor i Ladugårdslands församlingen och inställdes i ämbetet d. 23 Mars 1738. Tryckta rätttegångshandlingar gifwa upplysning om den rätttegång, kyrkoherden Doctor Ruthsirdin blifwit påförd.

En gammal flockstapel af trä är kyrkans stora klocka märkwärdig, såsom tagen wid Kronoborgs erbsfrande 1658 och i Stockholm sedermera omgiuten 1671, såsom inscriptiionen derå innehåller; den skall wäga 26 st: p. 19 lisp. 15 marker.

År 1711 anhöll Ladugårdslands församling, att få begrafwa sina lik på wanliga kyrkogården, hells den nya bykyrkogården war sumpig, och liken wanwärdades i den o-täckta stenkyrkan. Förenämnde bykyrkogård war förmodligen den begravningsplats, som på Tillaei Charta finnes utmärkt bredewid bagaren Kammeckers egor.

2. §.

När artilleriet med hela arméen indelades i regementet, war artilleriet i början, hwarfen till befäl eller manskap, hwad det i sednare tider blifwit, så att regementet då ännu just icke varit i behof af en egen kyrka. Den blef dock börjad att byggas 1697 på södra sidan af Artillerigården och blef samma år så färdig, att den kunde inwigas d. 10 Octob., hwilken act Öfwer Hofpredicanten Georg Wallin förrättade. Det är samma 120:åriga träkyrka, som artilleri församlingen ännu nyttjar, ehuru mycket bokfällig. Kyrkan har nödigt silfwer, mest för egna medel inköpt, utom ett wackert, wäl förgylt, silfwer dopfat, skänkt af en Sjöblad och hans Fru, Appelman, samt af en Appelman, gift med en Nehnsföld, hwilka ock gifwit alla tre husfrönorna till kyrkan. En fastställda planen, att af sten fringbygga hela Artillerigården, som till större delen är fullbordad, skall ock kyrkan, på södra sidan, komma att intagas, när denna byggnad widare kommer att fortsättas. Pastorerna wid regementet i Stockholm, nu mera Swea Artillerie kalladt, ä-

ro och ledamöter i Hof-Consistorium. Församlingen består af dem, som höra till kongl. artilleri regementet, och här sin kyrkogård wid K. Laboratorium.

3 Capitlet.

Om Torg, Samnar och Broar.

1. §.

Ladugårdslandstorget innehåller i längden 150 och i bredden 120 alnar, eller arealiter 18,000 quadratalnar. Der sammansluta Storgatan, Södra Humlegårdsgatan, Nybrogatan, Sewed Väths gatan, Fyrverkare- och Sibyllagatan.

Wid Torget och Storgatan, i hörnet af kyrkogården, är fyrkoherde bostället. I öfrigt äro der inga större byggnader att anmärka. Twänne stora spruthus äro på torgets östra sida anlaggda.

Om detta Torg säges: att det är stort och öde samt i många afseenden ett bedröfligt torg *).

Den execution, som här fördrättades d. 8 Sept. 1790, är i så friskt minne, att derom ej något vidare här behöfver nämnas.

Nybrotorget fallas och Hämnen och Lastageplatsen wid Nybron.

2. §.

Kongl. resolutionen på stadens inlaggda punkter, af d. 1 Juli 1642, lemnar den underrättelse, att skutor börjat den tiden anläggas wid Ladugårdslandet, hwilket Magistraten öfverklagat, emedan hamnpennningarne derigenom skulle undandragas staden. Denna minskning i stadens inkomst synes på annat sätt hafwa kunnat förekommas, än att betaga invånarne all nödig tillförsel.

Hamninrättning och bewakning war här lika oundgänglig som på andra ställen, både i staden och på malmarne. Strandbro, hamnbrygga och parunnåtaresfuga blefwo alltså här uppbyggda. Kronan lät och, midt emot kongl. bageriet, anläggas den så kallade artilleriebryggan af 60 almars längd ut i sjön. Redan 1675 beswårade sig Norrmalmshöerna

*) Pinnerhjelm, 1. c.

öfwer hamnens igenfyllande wid Vaccartorget, genom den myckna orenlighet, som på Ladugårdsdswiken utfördes: anhöllandes, att sådant måtte hindras och genom någon wif upåtning förekommas, så att fyllningen eller orenligheten ej måtte omkringsflyta och igenstånga hamnen.

Ladugårdslands invånare beswårade sig 1743, så wäl deröfwer, att hamn och stränder igenfylldes, så att knappt en wedbåt kunde lägga till wid Vaccartorget; att inga skepp och fartyg kunde segla i Ladugårdsdswiken, för fyllning och wrak full; att intet ställe till nedkörset fanns, att kunna uppbemta en tunna watten med kårer, förutan wid den så kallade Grefwe bron, och att, om med hamnen så wårdsöfste singe förfaras, skulle ej något fartyg framdeles kunna anläggas wid Artillerie stenbryggan, hwilken likwäl war byggd långt ut i sjön; som och deröfwer, att den af S. M., d. 5 Juni 1735, befallda inrättning af en liten wäg wid parmmåtarestugan ej blifwit verkställd. Sedan wederbörande sig häröfwer förklarar, resolverades d. 13 Aug. 1746, att en wäg owägerligen skulle uppsättas wid parmmåtarestugan, till följe af högstberörde kongl. resolution; och, beträffande hamnarne och lastageplatserna, så borde de med all försäklighet wårdas. Sedan berörde wäg- och måtarehusbyggnad ändeligen 1757 skulle komma att företagas, beswårade sig åter några af Ladugårdslands invånare öfwer stället, och att den skulle, för nästgränsande husegare, betaga utsigten; men, som Kongl. Br. d. 19 Aug. 1746 innehöll, att den skulle uppsättas wid parmmåtarestugan, så förblef det derwid, med befallning tillika, att den gamla brådboden wid hamnen skulle borttagas (Kongl. Br. d. 26 Juli 1757). En sådan wäginrättning lärer dock sedan aldrig kommit till någon verkställighet.

3. §.

Nya Bron, wid Ladugårdslandet, nämnes redan 1641 i Ingeniuren Torstenssons afmättningsbof, och i förläningsbrefwen 1645 för Lungel och Winblad, på erhållna tomter å Blasieholmen, förekommer: **Stora Ladugårdslandsbron**.

Å twänne Kongl. Bref, af d. 7 Nov. 1663 och d. 20 Mars 1666, förordnades, att Ladugårdslandsbron, som med amiralitetets kofinad war uppbyggd och underhållen, skulle hädanefter af stadens medel förbättras och widmagthållas.

Att denna bro först blifwit af amiralitetet byggd och intill år 1666 underhållen, har förmodeligen stett deröfwe,

att amiralitetet hade på Ladugårdslandet sitt magasin utmed Kungsgården; och desutom war sjöfolket förnämligast förbehållet, att få sina boningsplatser derstädes anwisa. Att staden sedan werkställt denna bro både byggnad och förbättringar, kan inhemtas af flera sednare författningar. År 1740 bewilljades bropenningar för öfversarten; men på Ladugårdslands invånarnes anförda underdåniga besvär öfwer denna besättning, år 1743, upphäfdes, d. 19 Aug. 1746, den öfwerlagade afgiften wid Nya Bron *).

Denna bro är byggd på pålar, men stenlaggd, hwaraf den kallas stenbro. Den blef 1797 å nyo förbättrad och i ståndsfatt, samt har en liten windbrygga, och är, efter Tältaei charta, hela bron 320 alnar lång ifrån Blasieholmen till Nybrogåtan, öfwer Ladugårdslandswiken. Till höger inwid bron, från Blasieholmen räknadt, äro några stora och bosälliga på pålar uppsatta träbyggningar, som hafwa gemenskap med bron, till mindre behagligt utseende och till besarad wäda för eld och brand.

Öfwer trästrännilen hafwa i äldre tider varit 2:ne broar, som i beskrifningen om Normalius östra del äro nämnda och på chartan, bifogad St. Jakobs Minne, finnas utmärkta, den ena midt för stora Bergsgränden och den andra, der rännilen utur träsket fortsätter sitt lopp öfwer Tngemarsöförs ångarne till södra Brundswiken. Om detta wattendrag warit farbart, hade broarne antingen icke varit till, eller od derafter inrättade; hwarom ingen underrättelse finnes.

Bron öfwer träsk-canalen wid Packartorget, till en genare communication med Ladugårdslandet, ifrån samma torg genom Smala Gränden, skall först 1739 blifwit anlaggd **).

4 Capitlet.

Om Wägar och Tullar.

1. §.

På ofwannämnde charta, som tillika innehåller en grundritning öfwer Ladugårdslandet, utmärkes wägen till Stochund, eller den så kallade Roslagswägen. Samma wäg kom då icke fram på nu warande Roslags tullwägen, utmed

*) Råds Prot. d. 19 Aug. 1746.

***) Rydings Supplem. p. 543.

med berget wid södra Brunswiken, hwilken wäg först i slutet på 1690-talet blef anlaggd; hwarom ett Szwederskätthållarens bref, af d. 20 Sept. 1699, finnes hafwa afgått till Magistraten, innehållande, att samma wäg skulle göras med sten och grus. Wid första torpet, eller Djurgårdsporten, har den äldre wägen gått till Djurgården och Fiskartorpet, samt wid Ugglewiken aftagit och kommit fram wid Ladugårdsgrinden inwid Humlegården.

Chartorna besyrka detta läge af Ladugårdsgrinden, så wäl som ett bref af d. 25 Sept. 1635, hwari samma grind nämnes såsom liggande wid Humlegården.

Sedan Ladugårdslandet förläntes staden, finnes grinden wara utflyttad till gamla Laboratorii wägen, utmed det äldsta, i samma tider så kallade, Fredrikshofs gårde, hwilket Tillaei charta åfwen upplyser. Ut i instructionen d. 28 Mars 1664, ålades Szwederskätthållaren, att nya wägen, utom Ladugårdslandet, efter ritning blefwe förfärdigad.

På Wiskmans charta 1702, är Roslagswägen å omso söder om stadsstaketet uemärkt, sammanstående wid grinden utmed Humlegården. Tullhuset, innan Ladugårdslandet införlifwades med staden, förmenas hafwa varit öster om Tråskännilen, wid Sperlingens Backe, och sedan, wid staketets förändring, blifwit flyttad på Ingemarshofs egor, innan nya Roslagswägen anlades (Se beskrifn. om Norrmalm).

Allt en wäg gått fram tätt under Ingemarshofs bergen, är ännu synbart, och des sammanhang med wägarna på angränsande trakt af Djurgården kan både på stället och af Wiskmans charta närmare inhemtas.

Genom Ladugårdslandstullen, der den nu är, införsas, från Lidingsön och flera ställen, landwannan waror, hwar med i spennerhet lägges till wid Kopsten eller Tegelludden, hwarifrån wägar löpa till denna tull.

Brefwe Spens' Tull har aldrig varit något ordentligt förtullningsställe, utan en bom med waktfluga, fordom inrättad wid ändan af Storgatan, i grannskapet af Hofmarskalken och Hofstågmästaren Carl Gust. Spens' egendom. Då Presidenten Broman egde Fredrikshof, anlades, genom fordomna Torstensonska egendomen, en wäg ifrån ändan af Storgatan fram till Fredrikshof, som nu mera är boppnad till allmän wäg åt Djurgården.

2 §

Norr om Spensiska egendomen och de så kallade Vestlundegwist, I.

grafwarne i gemenskap med nya Quartersgatan, war fordom wägen till Laboratorium, öfwer Fredrikshofs gårde, hwilken wäg, wid gårdets början, war stängd med bom och walflyga, som på 1750-talet tillökades med en grind, hwarigenom gående och åfande åfwen i flera år färdades till Djurgården, innan nu warande Fredrikshofs wägen bypnades; men denna grind blef, med Konungens och Princeßan Sophia Albertinas tillstånd 1787, tillsluten och igenbyggd, såsom då mera, genom den nya kortare wägen, onddig och i öfrigt bidragande till ohägn på Fredrikshofs egor. Trädgårdsmästaren Eric Lindblom, såsom egare af Griksberg eller Tråffet, beswårade sig, 1771, öfwer winterwägen, som går deröfwer, och att Magistraten hade nycklarne till portarne. Magistraten förklarade, att denna wäg, hwilken i förra egares tid der varit, är ett twång, som åtföljer egendomen, och hwilket icke ankommer på Lindbloms wälbehag, utan är, efter allmänna lagen, en skyldighet, som åfwen han måste widkännas. Portar hade, på bägge ändarne af wägen, i äldre tider af stadens medel blifwit uppsatta samt med lås och nyckel försedda, hwilket ej hindrade Lindblom i någon disposition af dess egendom.

5 Capitlet.

Om Kongl. Artillerie-gården, Tyghusen och Syrwerk- ri-Laboratorium, m. m.

1. §.

Angående det, på Stockholms slott, fordom warande Stora Arkliet, som endast hörde till slottets försvar, är redan, i anledning af återopade allmänna handlingar, något nämnt i beskrifningen om kongl. slottet och fordna Arsenalen.

Det ålåg i synnerhet regeringens omwårdnad i forntiden, att förswara Stockholms slott, och, hwad med dess fästningswerk gemenskap egde, hade slottslofwen att besörja; men stadens enskilda försvar tillkom Magistraten och borgerskapet, som hade stadens nycklar i förwar. Man finner också, af de äldsta Stockholms stads räkenskaper för år 1431, att Stockholm då redan haft, ej allenast slydgjuteri, canoner och frut, utan åfwen bysemästare och bysegiutare på ordentlig stat, åfwen som sitt eget bysehus. Hellmich war bysemästare i Stockholm, 10 år före Rodenburg, som dog 1440. År 1464

war Stockholms stad försedd, ei allenast med kruitwäpen, utan och med allt, som till deras tillverkande erfordrades, långt inan den tid wåra häfdeteknare förmodat, att kruit och skjutgewär varit kända i Sverige *).

K. Carl VIII medförde, på sitt fälttåg till Skåne, då hären utgjorde 60,000 man, ett antal byssor. Det påstås, att de äldsta canoner woro ett slags mörfare, hvilka laddades med stenlod och skulle ersätta de fordna stenkastarne.

Wid artilleriets förbättrande och fullkomnande har det, emot wanligheten, så tillgått, att man nedstigit från det större till det mindre **).

Det berättas wäl, att, på Brunkeberg, der Styckgjutaregården sedan blef anlaggd, skall Sten Sture haft sitt tyghus eller rustkammare ***); men, huru dermed än må wara, är dock utom allt twifvel, att äfwen skyttet, som utgjorde den betydligaste delen af Stora Arkliet, förwarades på kongl. flottet.

Loff Apostlar, som skido stenlod, samt ännu twänne större stenkastare: Dyfvel och Dyfvels moder, gjutna under Gustaf I:s regering, förmodligen af Bilius Patett, som då war byssegjutare med arklimästare fullmakt, utpyttas i råfenskaperna öfwer arkliet på Stockholms flott, för år 1550 ****). Under K. Carl IX:s tid och sedermera förwarades, på Stockholms flott, några owanligt stora kulor, hvilka, i råfenskaperna 1603, 1607, ibland hänfördes till ihålliga loden, sundom åter under namn af runda lod.

Af dem wägde ett 3 skepp. 5 liisp. 3 marker samt trenne stycken 13 liisp. 10 marker. Den tiden hade skytt och canoner årskilliga benämningar, såsom: hela slangor, halfwa slangor, hela cartuer, halfwa cartuer, nickor m. m.

Äfwen funnos canoner af koppar och låder, hvilka transporterades mellan hästar. Artilleriet wann, under den stora K. Gustaf Adolphi och de derpå följande krigen, mycket förbättring; men Swenska artilleriet undergief en nästan total omkastning af Generalen m. m. Friherre E. Cronstedt. Sedermera, och serstildt i vår tid, har artilleriet stigit till den högsta grad af fullkomlighet, så att det utan twifwel kan anses bland de förnämsta i Europa, hwarpå tillräckeliga prof ådagalades, under de lysande segrar, som höjde glansen af vår nu warande Konungs krigsåra, åren 1813 och 1814.

*) Witterh. Akad. Nya Handl. 4 del. p. 347.

***) Witterh. Akad. Handl. I. c. p. 335.

****) Wang, de monte Bruncon.s, p. 56.

*****) Adersparre, I. c. p. 241.

Hwad widare angår fordna Stora Arkliet, så förekommer troligt, att desamma flyttades till något tjenligt ställe, utom hwad på slottet förvarades.

I Kongl. Donations Brevet d. 5 Mars 1640, då Stockholms stad fick en del af Ladugårdsgården till boningsplatser, skänktes staden tillika de öfwerblifna tomter af Byseflyttaregården på Norrmalm, som förmodligen war en del af Månarebanan; men, att frut, kulor, granater, mousqueter och flere ammunitionsorter länge förvarades på slottet, inhämtas så wäl af den uppsats på förrådet wid arkliet och rustkammaren derstädes, hwilken Kongl. KrigsCollegium afgaf d. 14 Maj 1678, som af Kongl. Br. till KrigsCollegium d. 17 Maj 1697, att låta transportera förvarade artiklar utur hwalfwet wid Slottswattporten.

Bland uppgifna förslag dertill gillade Kongl. Majit., d. 28 Juni samma år, att provianthuset (nu krono bageriet), som då stod ledigt på Ladugårdslandet, amiralitetet tillhörigt, belåget mellan sjön och Tyggården, skulle till samma behof upplåtas.

Deri war ett stort beqwämt hwalf med öfwerwåning, och förbättringen af detta hus med tegeltak, i stället för det gamla spåntaket, ansågs fordra minsta kostnaden ^(*).

Uti inlemnade punkter, i början af 1670 talet, förmler KrigsCollegium: "att K. M. några år förut resolverat, det tyggården skulle förflyttas till Ladugården, i följe af det förslag, som tillernadt war, och, ehwad samma tyggård skulle blifwa släendes eller transporteras till Ladugården, requirerades dertill 5 eller 6000 dal. sint. till reparationer, efter som alla hus i Artilleriegården, och äfwen Ladugårdshusen, woro mycket bristfälliga. Till arsenal på Djurgården war då redan för några tusen daler sint. sprängd sten, samt tillgång på sand och lera till ett tegelbruks uppsättande, om det förslaget skulle komma att verkställas ^(**)."

Till tyghusets förwaring och förbättring i Artilleriegården, befalldes Statscontoret, d. 9 Mars 1696, att auordna nödiga medel ^(***).

Man torde af förenämnda handlingar få sluta, att Tyghuset och Artilleriegården, långt före 1670, både varit och förblifwit på Ladugårdslandet och det ställe, der gården ännu är, samt förmodligen der blifwit aulaggd och byggd, då de öfwerblifna tomterna af Byseflyttaregården, 1640, skänk-

^(*) KrigsColl. Orig. Br. till K. M. i Kongl. RiksArkivet.

^(**) Ibid.

^(***) Kongl. KrigsColl. Handl. ibid.

tes staden, tillika med en del af Ladugårdsgården, som före bemäldt år.

2. §.

Sedan Artilleriegården *) länge, och ända till medlet af 18 århundradet, varit bebyggd med sina dåliga trähus, till boningsrum och verkstäder för smeder, lädmakare och flera handwerkare, företogs ändtligen, jemte andra byggnader af sten, till boställe för fälttygmästaren, tygwaktaren och nödiga verkstäder m. m., det stora tyghuset's uppsbrände, som på 3:ne år hann att blifwa färdigt.

I tyghuset's undra våning, förvaras 12- och 24-pundiga metallcanoner med sina lavetter. I öfra våningen, hwartil på gästarna äro anlaggda två äro stora hvalfda stenbroar, för att derä kunna transportera canoner upp och ned, finnas, utom flera slags stycken och hvarje handa artillerie-persedlar, äfwen många trophéer af canoner, tagna i äldre och sednare tider.

Flera, som blifwit omgjutna, äro afritade, för att bewara minnet af så dyrt förvärfwade segertecken, och alltså med sina anteckningar i Kongl. KrigsCollegium förvarade.

Man har, i förenämnda handlingar, funnit, att på de sju metallstycken och trophéer, som, genom Christian Somes förråderi, kommo ifrån Calmare flott uti Konungens af Danmark händer och derefter blefwo af Konung Carl Gustaf, 1657, återtagna wid Cronoborgs flotts eröfrande, skulle en latinsk inscription sättas och utbyggas, innehållande dessa trophéers historia, hvarföre styckgiutaren Meijer hade att bekomma 8 dal. smt. för hvarje canon, eller tillsammans 56 daler, enligt Kongl. Br. d. 1 Mars 1697.

Den fana, som, jemte ett par pufor med ett broderadt täcke, skänktes artilleriet af K. Carl XII, att, på en wagn, åtfölja artilleriparken, är och i tyghuset att se, såsom en äminnelse af denna, för sina segrar och förluster, märkwärdiga Konung. Nämnde fana, som nu mera icke brukas, är af blått damast, tecknad med Konungens chiffrer midt upå, samt omgifwen med canoner, bomber och flera artillerietillhörigheter.

I öfra flygeln äro ferskilda rum för flera slags piecer, hörande till artilleriparken, med de i beredskap warande

*) Ammunitionens- och Artilleriehuset har K. Carl XI, wid år 1690, låtit uppbygga, säger Rydning p. 14; men någon säker undererrättelse derom har, af flera genomförda handlingar, icke fått att erhålla.

förräder, nbdwändiga i ett wälbestäldt tyghus. I westra flygeln är nedersta wåningen upplåten till verkstäder för smickare, swarfware, lådmakare, m. fl. samt till boställe för tygwaktarne, och i den öfra är cancelli, contor, cadettskolan, modellkammare, utom boningsrum för fälttygmästaren, m. m. På vinden är hwarje compagnies och hela regementets rustkammare. Alla byggnader äro täkta med jernplåtar, och de flesta luftorna beslagna med dylika plåtar. Artilleriegården är wäl planerad, men mycket högre åt norra, än södra sidan. Gården är 220 alnar lång och 200 alnar bred, eller 44,000 quadratalnar. På östra sidan är en öfwerbyggd brunn, men wattenets halt okänt.

Hufwudbyggnaden derstädes är belägen på norra sidan. Frontispicen är prydd med Sveriges wäpen, 3 fronor, i en med Kongl. krona betäckt sköld, som uppehålles af 2 me-
 lejon. Östra och westra sidorna af Artilleriegården, samt bägge ändarne af den södra, äro kringbyggda, och den del af sistnämnda sida, som är dyppen, försedd med ett prydligt jernstaket, hwars port eller ingång omgifwes af Romerska Gasces, hwilkas yror äro förgyllda. Inanför porten äro pållda tvåanne ofantligt stora bomber, en å hwardera sidan på selswa marken.

Den gamla artillerie kyrkan är nu mera nedriswen, och project uppgifwet till anläggande af en ny, i sydsödra flygeln af Artilleriegården.

Ibland trophæer utanför Tyghuset äro och fyra lika stora mörfare, tecknade med namnet Pluto och ornerade med fabeln om den entleverade Proserpina. Dessa trophæer hafwa följande inscriptioner: På mynningsstråten Goos mich Andre Zerold in Dresden; derunder öfwerst på tappfältet: J. G. H. H. Z. S. I. C. V. B. C. och årtalet MDCLXXVIII; nedst på tappfältet: Pluto; på kammarfältet: med Guds hjelp, af Carl XII taget, med fästningen Neumunde, d. 11 Dec. 1701.

Redanför Artilleriegården hafwa förbom warit åtskilliga träbyggnader, såsom base hus, fruktproberings hus, wä- och materialbodar; hwarförman på sidan, är Artilleriegården, en lång rad af kulbögar woro uppstaplade; men alla dessa dansentliga byggnader stola, tillika med kulorna, hafwa blifwit horrböda, genom framlidne General-Lieutenanten von Cardells försorg, samt hela platsen medelst sprängning och fyllning jennad.

3. §.

Artillerie-Öfwerste bostället, i slutet af Middaregatan, har sin sjögård och är utmärkt på Lilla Carta 1733. I

räkenskaperna för Stockholms stads inquarterings medel från 1740 till 1754, upptages detta boställe, i inföp och reparation, till 14,339 dal. smt.

Artillerie-regementet har och nu barnskola, der en gosse af hwart compagnie underhålles. Scholan har förut varit i östra flygeln af Artilleriegården, men är nu inrättad i huset N:o 3 quarteret Hedenbacken Mindre.

Krono-bageriet, midt emot Artilleriegården, är, tillika med Krono Magasinet, en fast och ansenlig byggnad af sten samt består af 3:ne hus, hwaraf det norra skall vara äldst och uppbyggt under K. Johan III:s regering, hwilket bestyrkes af det årtal 1580, som är tecknad öfver rikswapnet, jemte följande inskrift: Deus Protector noster. De 2:ne andra husen skola blifwit uppförda i K. Carl XI:s tid, till magasin för amiralitetet. Hit blef, efter slottsbranden 1697, arkivet flyttadt ifrån kongl. slottet, såsom för år nämndt. Härstädes besörjes nu, af en kronobagare, hela garnisonens brödbakning, då regementerna ej uttaga sin spannmål i natura. I detta wäl inredda bageri, med 12 ugnar, kan förbakas så stor quantitet mjukt bröd, att 28,800 man jemnt kunna derifrån provianteras, hwilken proviantering kan fördrubblas, medelst anbringande af flera ugnar, om behöfwet sådant skulle fordra.

Nedra delen af detta hus skall hafwa remnat wid någon högtidlighet, då 24-pundiga canoner blifwit löfada, som der nedanføre wid sjön varit placerade; men nu synes ej någon remna.

4. §.

Beskrifningen om Laboratorium på Ladugårdslandet fordrar här förut några samlade underrättelser, tjenande till upplysning om Swenska artilleriet, och hwad i äldre tider kallades fyrwerk.

Att Barthold Schartz, en till födelseort, lefnadstid och andra omständigheter såga känd Tyff, mot slutet af 1370 talet, skall uppfunnit konsten att tillverka krut, har varit en lika allmän, som oriktig mening. Statsrådet Gram har bewisat, att både skjutgewår och krut, åtminstone 50 år förut, varit kända och nyttjade i Europa, och man saknar nu mera inga bewis eller anledning, att föra des uppfinnning och bruk både till långt äldre tider och till en helt annan werldsdel, eller den del af Asien, som wi, med ett allmänt namn, kalla Ostindien *).

*) Witterh. Akad. Handl. 4 del. p. 316.

Ärutmakeriet, hvar till brännvin förbrades i äldre tider, förmenes hafwa gifwit anledning till brännvinets införande i Sverige. I våra häfder nämnes första gången brännvin af denna anledning. På 1460-talet hade Stockholms stad en pulvermakare, Måster Berend, och, ibland andra stadens utgifter, finnas, i räkenskapsboken 1469 och 1470, afförda 4 örtugar, som Måster Berend fått för brännvin till Frudh *).

I K. Erik XIV:s tid, omtalas i handlingarne flera slags sprwerk, såsom fyrkolor eller fyrbollar, storm- och fyrfansar, handkolor, springkolor, granater, äfvensom sprwerkare och personer, som förstodo konsten att tillreda förgift med rök, hwilket, likasom annat sprwerk, kunde inkastas i fiendtliga läger och fästningar.

K. Erik hade och en så stor tanka om dessa anstalter, att han, i ett bref till Bertil Jöransson i Wiborg 1566, skrifer: att man icke allestädes hade sådant sprwerk, som här i Sverige **).

Detta torde i synnerhet böra förstås om de så kallade **Ärnst Froppar**, eftersom det första lustsprwerkeri införskrefs till hans frdnung 1561. I K. Johan III:s tid gjordes fyrbollar med ankare, och ett slags kular, som kallades **tumlare**, endast till namnet kända.

Wid sprwerkets sammansättning blef omfärd, utom frutet, nyttjadt krik, camphert och aqua setis, såsom af handlingarne för 1611 i Riksarkivet inhemtas ***); men något ferskildt ställe eller laboratorium förekommer icke, der sådant sprwerk tillreddes.

Wid statswerkets reglerande 1673, påminte KrigsCollegium, angående artillerie-staben, att en god officer måtte uppbräas och bestås, för att underwisa ungdomen i artillerie och sprwerkeri, hvar till föreslogs Majoren Zimmermann i Brehmen.

På öftra sidan bortom Fredrikshof, nära Ladugårdsgården, är det så kallade **Laboratorium** beläget; men, när det blef anlagdt, derom har all mödosam efterforskning i handlingarne varit nästan förgäfves använd; dock förekomma anledningar, att det stett före 1660-talet.

I ett KrigsCollegii Bref d. 3 Maj 1676, omtalas, huru swagt artilleriet war i Stockholm, för att kunna besdrja waken wid artilleriegården, kongl. flottet samt wid Gamla och Nya Laboratorium.

*) Ibid. p. 320.

**) W. Akad. Nya Handl. 3 del. p. 247.

***) Ibid.

§ ett bref från samma Collegium d. 23 Dec. 1680, nämnes redogbrefsen för den föreslagna arsenalens eller laboratorii byggnaden på Ladugårdsgårdet.

§ ett bref från KrigsCollegium till K. M. af d. 21 Apr. 1716, annåles, att en olycklig eldsvåda dagen förut öfvergått artillerie laboratorium på Ladugårdsgårdet, och att sidren af det i luften uppgångna frutet till största delen sönderbräckt och afslagit takteglan på gamla kruthuset å Djurgården, till hvars reparation erfordrades 2000 dal. sunt.

Laboratorium med ett corps de garde finnes, på Tillaei stora charta öfver Stockholm 1733, utmärkt nedan- före Sägmasklare-bostället wid Ladugårdstånswiken, öfver om Djurgårdssbron.

Ett så kalladt Laboratorium finnes ännu öwar, på samma ställe som det forna, och blef det ytterligare för några år sedan, då elden derstädes genom våda kom lös, och flera menniskor skadades, samt några förlorade lifwet — (?)

Här må för öfrigt tilläggas, att kruthuset på Djurgården, efter KrigsCollegii Memorial d. 17 October 1694, blifwit, genom Kongl. Maj:ts befallning och enligt Fältmarskalken Grefve Dahlbergs ritning, året derpå 1695, anlaggda, och att Skogwaktarne på Djurgården sedermera blifwit förpligtade, att, i stället för kongl. gardet, bewaka de nybyggda kruthuset, så att der ej något mistänkt eller skadeligt fördrwades (Kongl. Brefs wet till Hof-Sägmasklaren Mödraner d. 19 Aug. 1697).

6 Capitlet.

Om Fredrikshof.

1 §.

Då detta ställe gafs åt Kongl. Architekten Jean de la Vallée, bestrefvs det, i upplåtelsebrefwet d. 3 Jan. 1652, wara en kronans tomt och liggande grund wid Ladugårdsswiken, imellan Ladugården på yttre och Wålborne Lars Flemingss trädgårdstomt på inre sidan, fördom kallad Kalfhagen; och egde de la Vallée, att samma tomt och grund njuta, bruka, bebygga, håfva och behålla, till ewerdelig, o- skandrad och wålfängen egendom.

Emedan denna tomt i början ej hade den ordentlighet,

som andra deremot swarande tomter; ty tillades Byggnästaren de la Vallée i Drottning Christinas dygna Bref, d. 12 Maj 1654, så mycket af kronans grund, på alla sidor om hans tomt, hvarn ed han den till lika ordning kunde utvidga, som de andra tomterna hade. Swarjemte han erhöll tillstånd, att på sjösidan intaga och så långt ut i sjön bygga, som honom behagade, allenast wanliga sjövägen mellan Stockholm och Ladugården dermed icke förhindrades.

I Kongl. Brefwet d. 30 April 1653, hade de la Vallée fått tillstånd, att på denna tomt ej allenast bygga wårdsbhus, utan och anställa allehanda lustspel och tidsfördrif, till lofligt förlustande, på sått som i landet hittills brukeligt varit, såsom bollhus, klot- och trycktaffelspel, med flera förnbiande saker, såsom han på fremmande orter har sett eller sjelf påfinner, samt att upprätta bageri, gärföt, bryggeri, vinbränning och destillering, m. m.

Efter 1649 års charta, n:o 25 i Landtmätericontoret, öfwer gamla Ladugården, är denna kalfbage utmärkt nära gården, som låg, der nu Öfwerjägmästare-bostället är. Medan Jean de la Vallée egde förenämnda ställe, kallades det Lustdal; men, då det sedermera 1668 kom till Kongl. Rådet och Fältmarskalken Grefwe Otto Wilhelm Königsmark, hette det dels Königsmarks hof och dels Vallées tomt.

Man känner icke de stiftet, som denna egendom sedan undergått, eller om den, under namn af gamla Ladugården, med dertill hörande trädgård, som Melitz' arfwingar under donation innehade, 1682 blef reducerad.

Troligt är dock, att så stett, då den förut varit en tillhörighet till berörda gamla ladugård.

2. §.

Konung Fredrik I blef, år 1733, här af egare och lät der anlägga två nne trädgårdar och ett stenhus, då egendomen förmodligen fått sitt nu warande namn.

Presidenten Baron Erland Broman lärer fått densamma af Konung Fredrik I, såsom af honom med mycket nåd omfattad.

Baron Broman skall då hafwa öfwerenskommit med Trädgårdsmästaren, Inspektoren wid Kungsträdgården, Melzjöbäcker, som egde Grefwe Magni trädgård, eller Torstensonska egendomen, att derigenom så anlägga en väg, ifrån

ändan af Storgatan fram till Fredrikshof, emot förbindelse att underhålla plank, ej mindre på bägge sidorna om samma väg, än på östra sidan mot Fredrikshofs gårde, då och en port inrättades på planket af Grefve Magni trädgård mot Storgatan, samt en waktsluga urybyggdes, der en besökare anställdes *), och hwarest gående, mot drickspenningar, fingo betjena sig af denna genväg till Djurgården.

Efter Presidenten Baron Bromans ödd, köpte Kongl. Rådet, Friherre C. D. Hamilton Fredrikshof och anlade der ett stort orangerie. Vägen blef då äfwen förbättrad och utlaggd till en allmän förväg mot en inrättad ordentlig portafgift; men, då, efter Kongl. Rådet Hamiltons fränfälle, Fredrikshof inköptes till vinterpalats för Enkedrottningen Lovisa Ulrica, blef porten borttagen och vägen bypnad till allmänt bruk, utan afgift.

3. §.

I anseende till Hennes Maj:ts Enke-Drottningens förklarade öhga nöje, att Fredrikshof blefwe inrättadt till dess residence om wintern, behagade Hans Maj:ts Konung Gustaf III afstå dess af denna egendom, på banco-auction, gjorda inrop och transporterera köpebrefwet, som skulle tillsändas Statscontoret, med befallning att om betalningen besörja (Kongl. Br. till Stats-Contoret, d. 6 Oct. 1772).

Under Enkedrottningens utrikes wistande i Neinsberg blef med henne aftaladt och beslutadt, att hon, i stället för Gripsholms slott och ladugård, skulle mottaga Swartsjö slott och kungsgård, såsom enkefåte, jemte den sbrut anslagna fond, till byggnadens fullkommande derstädes, under willkor, att den summa af 300,000 dal. afswermyut, hwilken kunnat komma att erfordras till Gripsholms slotts istandsättande, anslogs och anordnades till Fredrikshofs inköp och inrättning, att af Hennes Maj:ts nyttjas till vinterboning, i stället för de rum, Hennes Maj:ts på kongl. slottet innehåft och till Konungens öhga disposition öfwerlemnade, hwarmed Hennes Maj:ts förklarade sig anse gistermålscontractets 8 §, och hwad deruti, om dess enkefåte, blifwit öfwerenskommet, till alla delar wara uppsyldt (Riksd. Beslut. d. 9 Sept. 1772, § 2).

Efter Öfwerintendenten Baron Adelerans' förslag bewilljades, d. 14 Dec. 1773, till Fredrikshofs byggnadens full-

*) Kallades då Grefve Spens' Lull, i anseende till grannskapet med Hofmarskalken Grefwe Spens' egendom.

fordande en summa af 196,732 dal. silfwermynt; men till Fredrikshofs slott bestego sig sedan kronans kofinader, för inköpet och byggnader, till något öfwer fyra tunnor guld.

Sedan Enkedrottningen war dödd på Swartsjö slott i Juli månad 1782, hade Princeßan Sophia Albertina ännu någon tid Fredrikshof till beboende och under sin disposition.

4 §.

Wid 1789 års riksdag, blefwo flere af Ridderskapet och Adelns betydnande medlemmar här arresterade, men fringo, efter riksdagens slut, utan något anslagande, rättgång eller dom, sin frihet åter.

KrigsCollegii division i rättgångsmål ransakade och dömdo här de af arméén, som i Finnland, under kriget, sammansatt och förbundet sig att begära stillestånd af Kejsarinnan i Ryssland samt vägrade att deltaga i kriget, widare än till försvarande af rikets gräns. Håriirån utfördes och de arresterade och till döden dömdo, att på Ladugårdslandstorget undergå sitt straff, af hwilka dock alla blefwo till lifwet benådade, utom Schwersten Håstefko, som der afsträttades d. 8 Sept. 1790.

5 §.

Det är på sitt ställe nämndt, att Gamla Arsenalen blef anordnad och 1793 inwigd till en Dramatisk Skådeplats, då i stället nedra våningen af Fredrikshofs slott, der Enkedrottningen hade bott, blef förwandlad, först till ett tyghus för gewär och andra krigsbehof, och sedan till ett spannmålsmagazin, och den öfra, der Princeßan haft sina rum, till arsenal, att der förwara gamla segertecken af fanor, ständarer, pukor, rustningar, med flera märkwärdigheter, sedan likväl de kongl. rummen förut blifwit, till sitt inarrede, förändrade, panelningar och boiseringar nedrifna och bortfälda m. m. (Se widare beskrifningen om fordna kongl. Arsenalen).

6 §.

Sedan arsenalsförrådet år 1802 blifwit flyttadt till det fordna Drangerihuset wid Kungsträdgården, nu Carl XIII:s torg, hwilket redan, wid beskrifningen öfwer detta torg, är

omtaladt, blef hela Fredrikshofs slott, med dertill hörande byggnader, genom Kongl. Brefwet d. 3 Nov. samma år, upplåtet till casern för Kongl. Swea Lifgardes regemente. I hellska det fordna slottet äro casernum inredda, som dock, för regementets numertal, ej föla vara tillräckliga, hvarföre fråga lära vara om casernummens utwidgning. I flygeln inwid landsvägen äro rum inredda för tjänstgörande majoren, regementsfrigsrätten och waktbaswande officerare. Szwerska wåningen af flygelbyggnaden är upplåten till underofficerarne. Midt emot är en liten stenhusbyggnad, der en gymnastik blifwit, för några år sedan, inrättad. På den så kallade Smedsbacken, öfver om Fredrikshof, är, i ett stenhus, Swea Lifgardes sbrsamlings skola inrättad, enligt Lancasteriska methoden. I en annan stenhusbyggnad på samma ställe är regementets musiks casern. Kongl. lifgardets till häst casern, belägen wester om det forra Fredrikshofs slott, är å frontispicen prydd med Hans Maj:st Konung Carl XIV Johans hoga namnschiffre, förpyltd, i en med kongl. krona betäckt och af 2:ne lejon uppehållen sföld.

7 Capitlet.

Om Kongl. Humlegården.

1. §.

Konung Gustaf Adolph lät anlägga en humlegård på Ladugårdsgården wid Stockholm, 1619 *). Denna humlegård blef sedan, i Drottning Christinas tid, och då Ladugårdsländet förläntes till Stockholms stads utwidgande, till en lustträdgård inrättad, såsom de swwer 120 år gamla, i allseer planterade, träd synas intyga. Wid den tiden ställ of det öppna lusthus derstädes blifwit uppsatt, i hvars medelpunkt 8 spatsergångar sammanslöta. I Schmedemans beskifning swwer Drottning Ulrica Eleonora, Konung Carl XI:s gemål, berättas, att hon i Humlegården, dit hon, under sin skullighet, med de kongl. barnen någon gång pågade resa, lät uppsätta ett lusthus. Att denna anläggning, till en allmän spatsergång upplåten, sedermera icke

*) Första Humlegårdsmästaren och trädgårdsmästaren swwer Konungens trädgårdar war tillika bildsnidare och skulle lära trädgårdssdrängarne bildhuggeri (Registr. s. å. fol. 107304).

synnerligen blifwit påkostad, derom tyckes des inrättning, gråsbewurnna sålt och serfilda intagor länge hafwa wittnat. I Sfwersståthållaren Baron Lantingshausens tid gjordes först början, 1765, med stennurens uppbyggande deromkring, som alltsedan ej blifwit fullbordad.

2 §.

Rikets Ständer, som förmodligen funnit, att denna lustträdgård kostat mera, i anseende till trädgårdsstaten och bostället underhållande för trädgårdsmästaren, än hwad den, nyttigare använd, kunde af sig kasta, tillstyrkte, 1762, att den måtte bortarrenderas. Wid verkställigheten deraf, inropades arrendet för 1600 dal. silfwermynt af Konung Adolph Fredrik; hwarefter Rikets Ständer, d. 30 Apr. 1765, anhöll, att detta arrende måtte förswinna. Således kom Humlegården åter under Sfwersståthållare ämbetets öfwerinseende, som gjorde Konungen reda för des affästning. En stor del deraf blef sedermera, d. 23 Apr. 1787, upplåten åt Policemästaren, sedan Underståthållaren Lillsenparre, och ändoligen, genom kongl. resolution, d. 17 Apr. 1792, hela Humlegården, på 30 års tid, råknadt från d. 1 Apr. 1792, till honom, hans arfwingar eller rätts innehafware, afslädd, med willkor, att småningom anlägga en Engelsk trädgård, att uppdraga stennur åt Orbn eller Norra Gatan, underhålla planken å westra sidan, iståndsätta lusthuset samt trädgårdsmästarebostället, och alltsammans, efter de 30 årens förlopp, utan wedergällning, återställa.

Någon tid efter Lillsenparres död, afsträdde hans arfwingar Humlegården till kronan; hwarefter Gen. Lieut. m. m. Carl von Gardell deraf blef innehafware; men efter hans död har Hans Kongl. Höghet Kronprinsen Humlegården disponerat, på hwars befallning och kostnad denna park blifwit mycket förskönad. Statetet, som skilde parken i 2ne delar, är borttaget; alla potatesland och kåltäppor utlaggda; lusthuset, eller rotundan, med de öfriga byggnader, reparetrade, och det hela har wunnit en förbättring, som under sommarmånaderna gör denna park till en af stadens skönaste promenader.

8 Capitlet.

Om Waldemarsön, Kongl. Djurgården och fordrna Kungs-Ladugårdarne *).

1. §.

Waldemarsön, som, i äldre handlingar och Kongl. KammarCollegii råfenskaper, emsom förekommer under namn af Badmarsön och Wallmarsön, är den delen af Kongl. Djurgården, som tillförene, med ett wattendrag, genom ången nedanföre nu warande Djurgårdsbrunnns byggnaderna, mellan Ladugårds- och Jesbladswikarne, varit skild från de egentliga Ladugårdssegorna, belägna norr om Ladugårds- eller Djurgårdswiken. Skilnaden är, på Bjurmans Charta öfwer Stockholms stads belägenhet 1749, tydligen utmärkt.

Att detta wattendrag skulle med lit funna hafwa blifwit stängdt och igenpäladt, förmodas blott af den anledning, att förordningen om lilla eller landt-tullen, 1624, i 3 § innehåller: att alla andra leder, än mellan Blockhusudden och södra landet, på östra sidan, samt Långholmen och Munkleden, på westra sidan om Stockholm, skulle igenpälås, till en säkrare tullbewakning **).

Denna skilnad mellan Djurgården, eller gamla Ladugårdssegorna, och Waldemarsön iakttages dock sällan i allmänna handlingar, sedan Waldemarsön blifwit, i slutet af 1680 talet, med Djurgården tillika och inom en hågnad fringgårdad. Dalin säger wäl, att en del af Waldemarsön 1522 kallades Djurgården, som då hel och hällen hörde till Djursholms gård och sedan byttes till kronan mot Lidingsön ***); men derom har ingen underrättelse, af allmänna handlingar, kunnat erhållas. Att Clara kloster, redan 1433, tillbytt sig af Nils Jönsson till Djursholm egor, som sedan, wid K. Gustaf I:s reduction, kommit under kronan, derom warder här nedanföre förmåldt.

2. §.

År 1286 erhöi K. Magnus Ladulås, genom bytesafhandling, afflutad med Archebiskop Magnus i Upsala, af

*) Den här intagna berättelse om Ladugårdarne grundar sig på Kammar Archivi samt Reductions-Commissionens handlingar, med flera historiska hjelpredor.

***) Stiernmans Polit. och Comm. Handl. i del. 902.

***) Sw. K. p. 170. 3. del. i band. p. 66 i noten.

denna d, då Walmunzö benämnd, 13 bre 14½ penningeländ jord, som Konungen den 19 Sept. 1288 skänkte till St. Clara kloster, hvarmed då äfwen äfvsöde serfskida 2 årugår och 5 penningeländ jord beräknades, med dess tillhörigheter, som Konungen sig förvärfvat af Herr Anund Haraldsson *).

Äfwen finnes, att Carl Näs-Konungsson, d. 20 Juni 1349, upplätit till Clara kloster 2½ årugeländ jord i Walmarsö, samt att Birger Jop, år 1352, afstått ifrån en råstegång, som han emot klostret anställt, om 2½ åreslånd i Walmarsö.

År 1386 d. 12 Mars, har klostret bortarrenderat detta sitt gods Walmarsö, på lifstid, till Herbricht Rönigsmark, foghod i Stockholm, mot 15 pund korn (nu 60 tunnor), att årligen Mårtens mesta utgifwa **); och lofwade Rönigsmark, att, hwad han kunde, förenämnde d med hus och byggning förbättra, som allsammans, efter hans döds, skule tillfalla klostret för hans säll. Hwarefter klostret åter, d. 30 Mars 1432, upplät till höfwidsmannen Krövelin i Stockholm, äfwen på hans lifstid, detta sitt gods, Wadmundsö då benämndt, liggande i öster från Stockholm uti Saltjön, med både åker, ång, skog, fiskewatten och holmar, i synnerhet den wid namn Winterholmen, m. m. mot 16 mark penningar, att St. Martins dag utgifwas.

Sedermera finnes, att Konung Christoffer, emot lega, innehåft klostrets d, utanför Stockholm, som kallades Wadmalsö, hwarföre Konungen, d. 24 Juni 1444, gaf klostret den försäfran, att hans ämbetsman på Stockholm skulle årligen till klostret utbetala 16 Stockholms mark.

Sedermera erhöit Konung Carl Knutsöfn Waldemarsöfn, d. 9 Jan. 1452, genom byte, mot 4 mark landjord i Husaby och Lyhundra häråd, som klostret fick i wederlag, och som rentade en låst korn och 7 mark penningar; hwarefter Konungen, genom serfskildt bref, d. 13 Jan. s. å., försäkrade klostrets styresman om det i bytet befwade, men i bytesbrefwet förgåttna willkor, att så wäl dådanefter, som ditills, fritt så bruka deras fiskeri omkring Wadmalsö (Clara Minne, p. 26—28).

3. §.

Sedan nyförmänte bytesafhandling skett, lårer Waldemarsöfn,

*) Peringsf. Mon. Uller. s. 7. Clara Minne, p. 21.

**) Peringsf. Monum. Upl. p. 80.

marssön, som tillförene tillhörde Clara kloster och kallades klostrets ö, så för en kronans lägenhet räknas.

Att den öfriga delen af Kongl. Djurgården, så wäl Ladugårdsgårdet och Fiskartorpet, som de flera inom Djurgårdsskiaketet warande lägenheter, åtminstone till större delen jemwäl tillhört Clara kloster, inhentas så wäl deraf, att Konung Magnus Ladulås, i ofwannämnde sitt gåfwo-bref af d. 19 Sept. 1288, äfwen skänkte till Clara kloster en gård, wid namn Husarne, som efter all sannolikhet warit belägen wid den öster om Fiskartorpet liggande så kallade Husarwiken och Husarwiksbron, wid samma wiks utlopp i Saltsjön, af hwilken bro lemmingar ännu finnas, som och af ett bytesbref, hwarigenom Nils Jönsson till Djurs-holm, d. 13 Nov. 1433, bortbytte till Clara kloster följande lägenheter: "3 mark landjord i Unnarbra by oppa förman, liggandes i Solne sockn, Danrd skeppslag i Upsala biskops-döme, i westra och norra stadenom i bynom, och ett nås, liggandes nordan näst Husarnom, som heter Nyklaholm, och ett berg östan uppå liggandes, som heter Orabergh; hwilket nås och berg Unnarbra by af gamtom ålder tillsegat hafwer och (såsom bytesbrefwet innehåller) nu efter denna dag skall tillhöra St. Clara kloster och fordom 3 markland jord medfylghi, sbrutan ett torp, som är undantaget och heter Breta, emot swa myskin Åker och ångst, som dertill hörer" (Clara Minne, p. 21, 26). Af dessa gåfwo- och bytesbref, samt då Oraberget, som än i dag behåller samma namn, finnes beläget nära Husarwiksbron, norr derom wid Saltsjön, synes widare med sannolikhet kunna inhentas, att, hwad som af Unnarbra by klostret tillföll, legat norr om Husarwiken och utgjort den gård, som i sednare handlingar kallas Helgandsledaren; att förenämnde nås warit den ång, som nu gränsar till Husarwiken i söder och i öster till Oraberget, samt att gården Husarne haft sitt läge söder om Husarwiken och bestått af den mark, som å huse sidor omgifwer wägarna till Fiskartorpet och Kopsten; men, huru widsträckt de gården Husarne tillhöriga egor warit, och om de äfwen innefattat större eller mindre del af Ladugårdsgårdet, kan nu mera icke upplysas och utredas.

Äfwen finnes af ett, d. 12 Mars 1399, upprättadt arendecontract med Clara kloster, om Lögisboda torp i Solna socken, liggandes imellan Brunswiken och Brunkebergsåndan, att klostret innehaft samma torp, samt att, wid Lundequist, I.

denna afhandling Peder Nettare i Husarne och Jöns i Eder-husarne, såsom vittnen och goda män, varit närvarande; och lärer klostret erhållit detta torp af dess syssloman Olawer i Lögis bothnum, som, mellan åren 1375 och 1377, under gifwit allt sitt gods klostret till ewerbelig ego (Clara minne, p. 79, 80).

Hwad således af Djurgården Clara koster tillhört, blef genom reduction, i Konung Gustaf I:s tid, lagdt under kronan och har sedermera förblifwit en kronans tillhörighet.

4. §.

Enligt en situationscharta öfwer Stockholm, upprättad 1649 samt befintlig i Kongl. Landtmäteriet under N:o 25, skall Waldemarsön innehålla 446 $\frac{1}{2}$ tunnland, hwaraf de 2:ne i öfser utskjutande uddarne, nämligen Blochhusudden och Sjöbladsudden, utgjorde 29 $\frac{1}{2}$ tunnland; hwarjemte på denna charta de öfriga Ladugårdssegornas rymd utföres till 2643 $\frac{1}{2}$ tunnland, hwilken rymd likwäl något minskades 1670, genom den till stadens utwidgande då donerade utmark ifrån Ladugården wid Ladugårdswiken till Brunswikstullen.

Så wäl Waldemarsön, som det öfriga af Djurgården och jemwäl Ladugårdslandet, hafwa blifwit brukade och nyttjade till Stockholms slotts behof, dels till åker, dels till ång, dels och till mulbete; dock har det derjemte varit malmboserna (inwånarne på Norrmalm) tillåtet, att nyttja Ladugårds egor till mulbete för sina kor, såsom en, för år 1585, deröfwer förwarad förteckning utwisar. Af hdbordet har en del blifwit använd till Konungens stall, och en annan del åter till ladugårdarne under Stockholms slott.

Af dessa ladugårdar, som varit twänne, nämligen den gamla och den nya, hafwa Ladugårdslandet, Ladugårdswiken, belägen mellan Waldemarsön och Ladugårdsgården, Storängsladuwiken, söder om Fiskartorpet, stora Laduwiken, norr om samma torp, erhållit sina namn.

5. §.

Om gamla Ladugårdens första anläggning saknas wäl nåddig underrättelse; men, efter hwad Nimchröniskan, såsom frammanföre redan är förmådt, wid handen gifwer, skall den åtminstone tillwarit 1471 i Sten Stures tid. Nya Ladugården, som synes hafwa bestått af egor, dem Clara koster

föbrut innehaft, lärer med all sannolikhet, ej förr än efter K. Gustaf I:s reduction, hafwa tillkommit.

Uti de i Kongl. KammarCollegii Archiv befintliga handlingar, som börja med år 1540 och röra ladugårdarne under Stockholms flott, är så wäl den gamla som nya Ladugården upptagen.

Bägge gårdarne hade sina enskilda egor, så till åker och ång, som hagar; hwarföbrutan de, hwar för sig, uti gården, Helgandsledaren kallad, innehade ferskilda ångar, hwarifrån de erhöilo flera sommersaf hö, än mer, än mindre. Det synes wara otwifwelsaktigt, att beröfde gård, Helgandsledaren, föbrut tillhörig Helgeandsshuset, hade sitt namn deraf, samt att de från Clara kloster reducerade egor, efter Konung Gustaf I:s förordnande af år 1531, tillföillo Helgeandsshuset.

6. §.

De ångar, som gamla Ladugården enskildt tillhört, hafwa warit 4, nämligen Walmarson, Storången, Linnarången och Bjårret. Så wäl förenämnde charta n:o 25 i Landtmåteri-contoret, som Edward Bratts charta öfwer Djurgården, af år 1690, utwisa dessa ångars läge.

För nya Ladugårdens enskilda ångar upptagas åter följande, 5 till antalet, nämligen: Storången, Smedsången, Gårdsången, Nygårdsången och Löfbohagen. Dessutom bleswo ångarne, som fordom tillhört gården Helgandsledaren, på bägge ladugårdarne indelade under åfkilliga namn, såsom: Storången, Skeppar Dlofs ång, Lillången, Drabergs eller Uglaskjulsången, hwilka alla i sednare tider endast blifwit kallade Helgeands eller Skeppar Dlofs ångar, och detta sista namn bibehålles än i dag för den mark, som är belägen norr om Fiskartorp, samt den gård, Skuggan benämnd, hwilken, af CancelliRådet Edelcrans uppbyggd, med wisa åföljande egor, af honom under arrende wilkor innehades. Af 1541 års jordebok öfwer Konungens arf och eget inhennas, att Skeppar Dlof haft en gård Letherne i förlåning; hwilket gifwit anledning till Helgeandsångens benämnande för Skeppar Dlofs ång.

Denne Skeppar Dlof war Konung Gustaf I:s egen skeppare och fader till kyrkoherden i Stockholm, Scherperus.

Utom Uglaskjul, Lilla eller Ugleången, som afkastat omkring 15 laf hö årligen och warit belägen mid Uglewiten, har och nya Ladugården i början några år, dock ej

ständigt, ifrån en ång, **Munkledersången** kallad, fått ansenlig tillökning af hö, såsom: år 1556, 421 sommarlast; år 1557, 357 dito; år 1567, 156 dito, hvilken tillgång sedan upphört, då ången förmodligen hel och hållen till stallstaten indrogs.

Sedan Drottning **Christina**, wid bekräftelsens utfärdande, d. 27 Mars 1647, å den, till stadens utvidgande, 1644 förlånta del af **Munkflåget**, innefattat hela **Munkflåget**, endast med undantag af de der warande tegelbruk, som till en tid gagnades, men omsider neblades, hwaraf det ena, belåget gent emot **Långholmen**, 1647 skänktes siora **Barnhuset** till undersödd, och det andra, belåget gent emot **Nörstrand**, med inhägnade egor, blef kronan förbehållet; så synas inga andra, än dessa sistnämnda egor, varit ofriga, att af kronan disponeras till ång under nya **Ladugården**, på 1550-talet till 1666, då äfwen dessa sednare tegelbruks egor finnas hafwa blifwit besagda barnhus underlaggda.

Allt med **Munkledersången** förflås en del af **Kungsholmen**, som, i äldre tider, haft namnet **Munklederne** eller **Munkflåget**, och hwaraf gamla **Kungsholmsbrogatan** än i dag äfwen omförm kallas **Munkflågersgatan**, år otwifelaktigt. **Munkflågersångarne** skola, efter **Profesor D. Celsius** berättelse, då de för kronans räkning varit brukade, årligen afkastat omkring 390 last hö (**Kungsholms Minne**, p. 26).

Det belopp hö, som bägge **Ladugårdarne**, af de dem tilltagna ångar, tillfallit, har varit ganska ansenligt och ofta gått till 900, 1000 och 1500 sommarlast.

7. §.

Gamla **Ladugården** har till hagar nyttjat **Ragnåset** och **Husarbagen**. Nya **Ladugården** åter har haft en kohage, belågen mellan **Brunswiken** och **Husarwiken** samt **Helgandslederne** och **gården**, äfwenjom en annan, **Löfbohagen** benämnd, liggande mellan **Brunswiken** och **gården**, likaledes **Wjörnåset**, utom sinäre hagar för bägge **ladugårdarne**; och inhemtas af **Reductions-Commissionens** handlingar 1682, att hagarne, som **Ladugårdarne** tillhört, stråkt sig ifrån **Stagsstullen**, ända till **Bergshammars** egendom.

8. §.

Swad fiskerierna beträffar, så hade gamla **Ladugården** både **winternot** och **sommarnot**, som drogos i **Ladugårdsån**.

det inom bron och uti Föbladet utom bron; hwilket synes upplysa, att den tiden varit bro mellan Ladugårdswiken och Föbladet, förmodligen inwid nu warande Djurgårdsbrunnen. Desutom finnes ock, att gamla Ladugården, uti Föbladet och Ladugårdsfundet, nyttiat kattsstånd och mjerdar, samt abborre- och mörtenått, stottnått och grimmenått.

Nya Ladugården har haft sitt eget fiske wid Åhlkistan, som 1559 rentade 2 $\frac{1}{2}$ tunnor salt ål, men 1561 allenast 1 fjerding. Hade desutom kattsstånd i Brunswiken och wisfa warp med winter- och sommarnot samt kattsstånd utmed Wadmalsö-udden och Ladugårdsgårdet; hwarfbrutan bägge gårdarne, i Saltfjån, idkat dels enskilda, dels gemensamma fischerier wid Huswudstjär, Ramsön, Zorfesten, Brunsnås, m. fl. ställen.

För nya Ladugården finnes flera år antecknad, att den, såsom orden lyda, hemma wid Ladugården och uppe i Inssöarne, nämligen Brunswiken, haft fiske; hwilket, jemte det, som här oswan, om nya Ladugårdens enskilda egor, är wordet anfördt, tillräckligen synes bestyrka, att samma nya Ladugård varit wid Fiskaretorpet belägen.

9. §.

Bägge Ladugårdarnes åkergården hafwa varit stora och ansenliga. Gamla Ladugårdens ena årgång, i östra gården, upptages till omkring 100 tunnors utsäde, och den andra, i norra och westra gården, till lika utsäde och deröfwer. Nya Ladugårdens ena årgång, i dess norra gårde, likaledes till omkring 100 tunnors utsäde, och, i dess östra gårde, till 80 tunnor; dock finnes utsädet, efter hand, wara så förminskadt, att det, öfwer huswud taget, synes, för bägge gårdarne gemensamt, besigit sig till omkring 150 tunnor årligen. Af allt detta inhemtas, att Ladugårdarnes egor, i åker, ång och hagar, innefattat ej allenast allt det, som ännu för Kongl. Djurgården och inom dess statet beräknas, utan jemwäl Ladugårdsländet, som staden i Drottning Christina's tid erhöll, samt allt det, som, ifrån gamla Ladugården till Norrtull, år 1670 till staden förblånades, öfwen som alla de egor, hwilka nu för tiden till Frefkati och Åhlkistan höra, på hwilken sida Ladugårdens område således gått till Bergshammars egendom; men, hwad tid Ladugårdarne alldeles upphört, kan af räkningarne, som icke heller för alla åren äro att tillgå, ej med wisshet inhemtas.

Reductions-Contorets handlingar gifwa tillkänna, att Ladugårds-åkrarne, i Öfwerste Marskalken Grefwe Gabr. Drenssiernas tid, och alltså troligen på 1630 talet, blifwit igenlaggda till mulbete.

K. Carl X lät i sin tid upprätta ritning och förslag till en lustgård på Walmarsön och utfärdade derom en instruction för arkitekten Jean de la Vallée, d. 3 Juni 1658, till hwilken inrättning arbetet så wida påbegyntes, att platsen till huset och trädgårdarne blef utstafad och jemnad, wägarne genom skogen huggna och rensade; stenen till grunden framförd och i beredskap, samt 6377 dal. omkostnad dertill redan använd; men, af hwad egentlig orsak lustgårdsbyggnaden afstannat, är icke bekant. Att denna byggnad varit ämnad, att wid Biskopsudden uppföras, derom skola de samlingar af sten wittna, som strax bredwid infarten till denna egendom än i dag finnas.

11. §.

Ett af Dalin, i desz Swea R. Historia, p. 248, Åberoadt bref, af år 1593, ifrån Hertig Carl till stottslofwen i Stockholm, hwaruti förordnas om hñ ifrån Kungsör, åt hjortarne på djurgården, wid Stockholm, gifwer tillkänna, att Djurgården den tiden redan funnits; dock har den wäl fått sitt egentliga område och särskilda styrelse, sedan, på 100-talet, Ladugårds inrättningen afstannat. Att en gammal krigsman, Hans Brink, blifwit till djurwaktare på Walmarsön tillförordnad, ses af registraturen i Riksarchivet för 1622 (p. 211), hwaraf tyckes följa, att Djurgården haft sitt afdelade område, innan ladugårdsinrättningen, såsom berördt är, alldeles upphörde.

Inseendet öfwer Djurgården har tillkommit Riksmarskalken, hwilket inhämtas så wäl af instructionen för Öfwerståthållaren Gr. Claes Tott, af d. 28 Mars 1667, som af ett K. Carl XI:s Bref d. 17 Mars 1676 till Riksjägmästaren. Huru, wid reductionen i K. Carl XI:s tid, Djurgårdens egor till en del varit behållna och till en annan del bortförlänta, inhämtas af den förteckning deraf, som Reductions-Commissionen, d. 9 Aug. 1682, jemte desz der swæ författade resolution, till Kongl. Råd. t och Öfwerstemarskalken Gr. Jan Gabr. Stenbock affändt.